

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM

Gazdálkodástudományi Kar

Környezetgazdaságtani és
Technológiai Tanszék

Élelmiszer-önrendelkezés Magyarországon

Rozsály, az önellátó falu

Készítette: **Horváth Ádám**

Regionális és környezeti
gazdaságtan mesterszak

2013

Szakszeminárium-vezető: Dr. Pataki György

„Én, Horváth Ádám teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a jelen szakdolgozatban szereplő minden szövegrész, ábra és táblázat - az előírt szabályoknak megfelelően hivatkozott részek kivételével - eredeti és kizárólag a saját munkám eredménye, más dokumentumra vagy közreműködőre nem támaszkodik.”

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	1
1. Bevezetés	3
2. A problémák háttere	5
2.1. Az iparszerű mezőgazdaságról.....	5
2.1.1. Az intenzív mezőgazdaság.....	6
2.1.2. Az intenzifikáció negatívumai	7
2.2. A magyar vidék	8
2.2.1. Falu = mezőgazdaság.....	8
2.2.2. Mezőgazda(g)ságunk	9
2.2.3. A magyar mezőgazdaság múltja	9
2.3. A Közös Agrárpolitika	11
2.3.1. Az EU csatlakozás	13
2.4. Globális kitekintés.....	14
3. A megoldáskeresés	17
3.1. Alternatív élelmiszerrendszerek.....	17
3.1.1. Kezdeményezések a nagyvilágból	18
3.1.2. Kezdeményezések itthonról.....	19
3.1.3. Különböző alternatívák, azonos célok	21
3.2. Az élelmiszer-önrendelkezés	23
3.2.1. A paradigma létrejötte	23
3.2.2. Az élelmiszer-önrendelkezés és a domináns gazdasági modell.....	25
3.2.3. Az élelmiszer-önrendelkezés alkotóelemei	27
3.2.4. Úton az élelmiszer-önrendelkezés felé	30
4. Az élelmiszer-önrendelkezés vizsgálata Rozsályon.....	31
4.1. Módszertan.....	31
4.2. Rozsály.....	32
4.3. Úton az önellátás felé	35
4.4. A „rozsályi modell”.....	37
4.4.1. Az aktorok.....	37
4.4.2. A mozgatórugók	39

4.4.3.	A gazdaság működése.....	41
4.4.4.	A helyi gazdaság.....	42
4.4.5.	A teljes kép	43
4.5.	A kutatási kérdések vizsgálata	44
4.5.1.	Megvalósul-e az élelmiszer-önrendelkezés Rozsályon?.....	44
4.5.2.	Mennyire életképes a „rozsályi modell”?	50
4.6.	Következtetések	53
4.7.	Javaslatok	56
5.	Összegzés	60
6.	Irodalomjegyzék	63
	Ábrák és táblázatok jegyzéke.....	67
7.	Mellékletek	68

*„Ember vigyázz, figyeld meg jól világod:
ez volt a múlt, emez a vad jelen, -
hordozd szívedben. Éld e rossz világot,
és mindig tudd, hogy mit kell tenned érte,
hogy más legyen.”*

(Radnóti Miklós: Nem bírta hát...)

1. Bevezetés

„Magyarország igazából két országból áll Budapestből és az összes többiből” – tartja a mondás. Kicsit ugyan túlzó lehet ez a mondat, de véleményem szerint jó karikatúrája a jelenlegi állapotoknak, és tükrözi azt a központi problémát, mely dolgozatom mozgató rugója, vagyis a magyar vidék leszakadását.

Jómagam egy kis dunántúli faluból, Külsővatról származom, ugyanakkor már nagyon sok minden a fővároshoz köt, emiatt saját bőrömön tapasztalom ezt a kettősséget. Ezért is vagyok érzékeny a vidék problémái iránt, és próbálom megérteni azokat a folyamatokat, melyek alakítják szűkebb pátriám sorsát. Keresem tehát azokat a megoldási lehetőségeket, melyekkel később talán én is segíteni tudok.

Dolgozatomban egy speciális kérdéskörrel foglalkozom, méghozzá az élelmiszer-önrendelkezéssel, és annak magyarországi megjelenésével. Úgy gondolom, az élelmiszer-önrendelkezés által képviselt régi-új paradigma lehet az a megoldás, mellyel kezelni lehetne a rurális térségek problémáit, úgy a fejlett, mint a fejlődő világban egyaránt, így hazánkban is. Továbbá választ adhat a jelenlegi élelmiszerrendszerünk válságára is. Úgy tűnik, sikeresek lehetnek azok a kezdeményezések, melyek ezt az irányvonalat képviselik. Élő példa erre a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Rozsály község, melynek híre a BBC-ig is eljutott (Reed, 2011).

Kvalitatív kutatásom keretében azt vizsgálom, hogy vajon **megvalósul-e az élelmiszer-önrendelkezés Rozsályon**. Beszélhetünk-e egyáltalán élelmiszer-önrendelkezésről a településen? Mennyire jellemzőek a paradigma különböző aspektusai a faluban? Továbbá kíváncsi voltam arra, hogy **mennyire életképes a rozsályi kezdeményezés**. Vagyis adottak-e a feltételek ahhoz, hogy jövőben is fennmaradjon a „rozsályi modell”, esetleg elterjedjen? Jobb lesz-e ettől az ott élők helyzete?

Kutatásom felvezetéséhez áttekintem a téma szakirodalmát azért, hogy összegyűjtssem azokat az ismereteket, melyek magyarázatul szolgálnak az élelmiszer-önrendelkezés lényegének megértéséhez.

A bevezetést követően dolgozatomban először bemutatom azokat a legfőbb folyamatokat, melyek felelősek a vidék sorsának alakulásáért. Ezen a témán belül megismertetem az olvasót az iparszerű mezőgazdasággal és annak hatásaival, a magyar vidék helyzetének alakulásával a mezőgazdaság fejlődési útján keresztül, továbbá felvázolom röviden az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának fő jellemzőit és befolyását a hazai agráriumra.

Ezt követően kitérek azokra az alternatívákra, melyek a jelenlegi élelmiszerrendszer kritikájaként jöttek létre, majd bemutatom az ezekből kinövő élelmiszer-önrendelkezés mozgalmát. Ismertetem a paradigma kialakulását és lényegét, összehasonlítva a domináns gazdasági rendszerrel, és meghatározva a fogalom legfőbb összetevőit, majd az elért eredményeit.

Mindezek után áttérek saját kutatásomra, melynek középpontjában Rozsály község áll. Legelőször is leírom vizsgálatom módszertanát, majd felvázolok egy általános képet a faluról. Ezt követően bemutatom, hogyan indult el Rozsály az önellátás felé, és ez alapján kialakítok egy képet a „rozsályi modell” működéséről, megfogalmazva annak kulcstényezőit. Miután kaptunk egy áttekintést a faluról, áttérek kutatási kérdéseim vizsgálatára és megválaszolására, melyből végezetül levonom következtetéseimet és javaslatokat fogalmazok meg az élelmiszer-önrendelkezés elmélyítéséhez.

Dolgozatomat legvégül az Összefoglalóban zárom le, melyben összegzem a munkám főbb mondanivalóját és eredményeit.

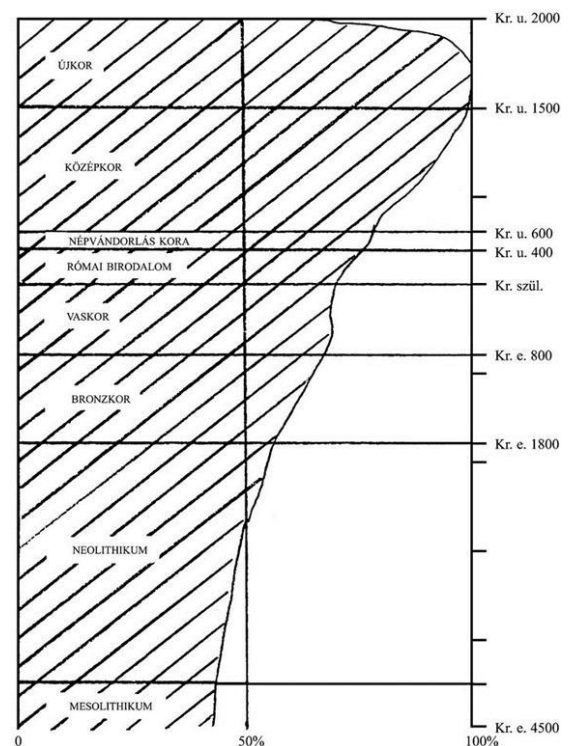
Végezetül szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akiktől ihletet és segítséget kaptam munkámhoz. Mindenekelőtt a nagyon segítőkész rozsályiaknak, és földijeimnek, a külsővatiaknak, akik a témaválasztásban megihlettek. Tanáromnak, Pataki Györgynek, akinek munkássága nagy hatással volt rám, valamint „kutatótársaimnak” Mihály Melindának és Supka Bálintnak, akik elkísértek ezen a hosszú úton.

2. A problémák háttere

Az alábbi fejezetben áttekintést kaphat az olvasó azokról a folyamatokról, melyek kialakították és működtetik mai étel- és élelmiszerrendszerünket, illetve megismerheti a vidék sorsának alakulásért felelős főbb okokat. Legelőször bemutatom az iparszerű mezőgazdaságot és annak hatásait, ezt követően a magyar vidék helyzetének alakulását. Egy rövid kitekintésben felvázolom az Európai Unió agrárpolitikájának fő vonásait és befolyásukat a hazai agráriumra, illetve a téma globális vonatkozásait.

2.1. Az iparszerű mezőgazdaságról

Az ember évezredekén keresztül az ökoszisztéma integráns része volt, bár a mezőgazdaság megjelenésével jelentős tájalkító tevékenységbe kezdett, ami az ipari forradalomig sok esetben nem csökkentette, hanem a táj mozaikosságának megteremtésével növelte a biodiverzitást, amint azt az 1. ábrán is láthatjuk. Ez annak volt köszönhető, hogy az ember tevékenysége a környezeti adottságokhoz alkalmazkodott, és ugyanúgy körfolyamatok révén működött, mint a bioszféra. (Kajner, 2007) A technika fejlődésével azonban ezek a körfolyamatok lineárisává váltak, és megkezdődött a bioszféra állapotának leromlása.

1. ábra – A közép-európai flóra diverzitásának változása, forrás: Kajner (2007) p. 24

A modern világban előtérbe kerültek a modern tudomány és technika adta intenzív gazdálkodási formák, melyek a hatékonyság és a termésátlag növelésének ígérete révén elterjedtek, és meghatározó fejlődési irányvá váltak.

2.1.1. Az intenzív mezőgazdaság¹

Az iparszerű, energaintenzív mezőgazdálkodási rendszerben, mely nagy energia- és mesterséges ipari eredetű anyaginputra szorul, az ipar logikája jelenik meg, mint ideál. A fő törekvése ennek megfelelően az ember és a természeti erőforrások fokozatos felváltása mesterséges erőforrásokkal, a függetlenedés és a folyamatok szabályozása. Legfőbb jellemzői ezt a logikát követve, a függetlenedés a vidék és a tér biológiai, társadalmi szerepeitől, és a kizárólagos fókuszálás a termelési feladatokra. A technológiai folyamatait pusztán azok termelékenységére, hatékonyságára és gazdaságosságára gyakorolt hatásai alapján választja ki, és döntéseit is ezen üzleti logika alapján hozza meg.

Ezt a szemléletet legjobban Albert Thaer a mezőgazdaság XIX. századi nagyjának megállapítása² fejezi ki legjobban:

„A mezőgazdaság olyan ipar, amelynek célja, hogy növényi és állati eredetű termékek előállításával profitot termeljen.”

E cél elérése érdekében koncentrációra és centralizációra törekszik, a hatékonyság érdekében pedig igyekszik növelni a méreteket, például üzemméretet, gépek méretét, a megművelt homogén területek méretét. Alapmódszere a környezet átalakítása, vagyis a teret igazítja a feladatokhoz az elhatározott tevékenységek igényei szerint, és nem a tér adottságaihoz alkalmazkodó tevékenységeket keres.

A történelem során miközben az iparszerű mezőgazdálkodás igen jelentős termelésnövekedést eredményezett, emellett egyre nagyobb volumenben jelentkeztek azok a problémák, amelyek kedvezőtlenül hatottak vissza magára a termelésre, továbbá a helyi társadalomra és az általános emberi létfeltételekre (köztük a természeti környezet állapotára) is. Ezek a negatív jelenségek nagyrészt az energaintenzív földhasználat, valamint az ezzel együtt járó növekedő közvetlen (pl.: üzemanyag) és közvetett (pl.: műtrágya, vegyszer, gépek) energia-bevitel környezetterhelő és az emberi tényezőt, az élők munkát kiszorító hatásának tulajdoníthatók.

¹ A fejezet Ángyán – Ónodi – Podmaniczky (2002) gondolatira építkezik.

² Ángyán et al. (2002), p. 219

2.1.2. Az intenzifikáció negatívumai

Számos, a termelési alapokat és ezzel együtt a környezetet romboló jelenség figyelhető meg, mint a talaj kimerítése, a termőtalaj pusztulása, hiszen egy korlátozottan megújulni képes erőforrásról van szó. A növényi és állati genetikai alapok beszűkülése a standardizálás révén, a biodiverzitás csökkenése a tájhoz nem illő gazdálkodás és a monokultúrák miatt. A gyomok és kártevők rezisztenssé válása a túlzott vegyszerhasználat okán, valamint a mezőgazdasági területek szennyeződése. (Ángyán et al. 2002)

Az emberi létfeltételeket közvetlenül veszélyeztető jelenségekhez sorolható a vadon élő állatok és növények, a természetes élőhelyek, a talaj- és élővizek, tehát az ember környezetének elszennyeződése. Szermaradványok bekerülése és feldúsulása a táplálkozási láncban (pl.: DDT). Az élelmiszerek minőségéből következő emberi egészségkárosodás, a környezet szennyezettségéből következő közvetlen humán egészségkárosodás (pl.: vegyszerek). A kultúrtáj eróziója és az ezáltal kialakult ingerszegény környezet. (Ángyán et al. 2002)

A közgazdasági és társadalmi jelenségek talán a legszembetűnőbbek a legtöbbünk számára. Ennek tekinthető a munkaerő-igényes gazdálkodási tevékenységek visszaszorulása révén keletkező vidéki munkanélküliség és gyorsuló elvándorlás a városok irányába, ahol koncentrálódhatnak a társadalmi feszültségek (pl. a metropoliszok melletti bádoggvárosok). Az externális költségek növekedése, melyeket a szennyezők a társadalomra hárítanak. Az energiafüggés fenntarthatatlansága, és előrelátható veszteségessé válása. A mezőgazdaság energia-bevitelét ugyanis a véges mennyiségben rendelkezésre álló fosszilis energiahordozók adják, melyek ára hosszú távon törvényszerűen exponenciálisan fog növekedni, emiatt az élelmiszerek ára is hasonló módon fog változni. (Ángyán et al. 2002)

Az intenzifikáció hatásait testközelből tapasztalhatja meg az ember vidéken, mely a fogyasztói értékrenddel párosulva okozza azt az egyre elterjedtebb jelenséget, hogy a faluban fellelhető jövedelmek csak nagyon kis százaléka marad meg helyben. A munkahelyek szűkössége miatt ugyanis a legtöbb falusi a közeli városba ingázik, ahol ideje nagy részét tölti, valamint megtermeli, és nagyrészt el is költi jövedelmét. A falu ez esetben gyakorlatilag csak lakófunkciót tölt be. Az időhiány miatt így a társas kapcsolatok száma is csökken, ami a közösségi élet leredukálódásával jár. A falu tehát

kiüresedik, elveszíti megtartó képességét. Egy további negatív trend, hogy azokat az élelmiszereket, melyeket korábban a falu állított elő, már a városokban szerzik be az emberek. Ezek az áruk pedig gyakran a világ másik feléről származnak, ugyanakkor helyben is megtermelhetők volnának, ami munkahelyeket generálna és megélhetést teremtené.

Miért van jelentősége a vidéki életmód fenntartásának, és hogy jutottunk el idáig?

2.2. A magyar vidék

A vidék nem elhanyagolható tényező, ezért problémái sem elhanyagolhatóak. A rurális térségekben, melyek az ország területének 58 %-át teszik ki, ma a lakosság egyharmada lakik. Ugyanakkor az unió fogalomhasználata szerint Magyarország településeinek 96 %-a vidéki térségben található, ahol a lakosság háromnegyede él. (Kajner, 2007) Korábban azonban ennél is sokkal jelentősebb volt a vidék szerepe.

2.2.1. Falu = mezőgazdaság

A fenti képlet évszázadokon keresztül meghatározta falvaink funkcióját. A falu volt az a hely, ahol a mezőgazdasági termelés folyt, és amely ellátta élelemmel a városokat. A két település típus és azok társadalma jól elkülönült egymástól. Mára ez a reláció eltűnt. Míg a XX. század elején a mezőgazdaságból élők aránya 60 % volt, addig mára ez a szám elérte az uniós átlagot, vagyis az 5 %-ot. Ez azt jelenti, hogy fokozatosan megszűntek a munkahelyek a falvakban, így a lakosság kénytelen volt átköltözni a városokba, ahol a többi szektor növekedésével újabb munkalehetőségek születtek. A folyamat eredményeként ma a lakosság mintegy kétharmada városokban él. Ezt a kivándorlást elősegítette, hogy a falvak és a városok közti különbségek csökkentek, a köztük lévő kapcsolatok intenzívebbé váltak. (Beluszky – Sikos, 2008)

Mindezek eredményeként számtalan kedvezőtlen folyamatnak lehetünk tanúi a falvakban, melyek a perifériás vagy hátrányos helyzetű térségekben hatványozottan jelentkeznek. Ilyen negatív tendencia az elöregedés és elnéptelenedés, a képzettebb, proaktívabb rétegek elvándorlása, az alacsony jövedelmű képzetlen rétegek lecsúszása, elszegényedés és esetleg az etnikai konfliktusok. Még nagyobb probléma, hogy a gazdatársadalom is rendkívüli módon elöregedett, így kevesen vannak, akik képesek

lennének átörökíteni a földdel kapcsolatos tudást és kultúrát. Pedig a vidék legfontosabb és a legtöbb helyen egyetlen erőforrása a föld.

2.2.2. Mezőgazda(g)ságunk

Magyarországon a termőterületek aránya kiemelkedően magas, 84,6 %. Ha csak a mezőgazdasági művelésbe bevont földek arányát veszem figyelembe, akkor is az összterület kétharmadáról van szó. De nemcsak mennyiségben, minőségben is különleges adottságokkal rendelkezünk, és nemcsak európai, hanem világviszonylatban is. A termőföld ezért Magyarország stratégiai erőforrásának tekinthető, amely a természeti erőforrások kétharmadát, a nemzeti vagyonunk egyötödét testesíti meg. (Magda, 2001)

A mezőgazdaság tehát kulcságazat, mivel a kiváló agroökológiai adottságok mellett, az ország gazdag mezőgazdálkodási és agrikulturális hagyományokkal rendelkezik, ugyanakkor energiahordozókban szegény, és a rurális térségek komoly munkanélküliségi gondokkal küzdenek. (Ángyán et al. 2002)

Be kell látni tehát, hogy az agrárium sokkal több, mint áru- és profittermelő ágazat. Pusztán a termelési feladatok mellett magára kell vállalnia környezeti és társadalmi feladatokat, továbbá a regionális foglalkoztatás tevékenységét is. Régen az árutermelés mellett talajt, vizet, élővilágot és tájait is teremtett, ezen kívül munkát és megélhetést jelentett a vidék embere és közössége számára. Olyan ökoszociális szolgáltatások ezek, melyek helyben jönnek létre, nem importálhatók, éppen ezért kulcsfontosságúak a vidék társadalmának megmaradása szempontjából. (Ángyán et al. 2002)

Ilyen adottságok mellett miért nem beszélhetünk a magyar mezőgazdaság sikereiről? Miért nem lehet megélni a földből? Miért mennek tönkre szemünk láttára korábban működő ágazatok? Miért nem tudjuk megtermelni saját magunknak az élelmiszereket, és miért szorulunk rá más országok termékeire?

2.2.3. A magyar mezőgazdaság múltja

A hazai mezőgazdaság a XX. században több átalakuláson és sokkon is átesett. Kezdve 1920-ban a trianoni békeszerződéssel és a földreformmal³, melyet az 1930-ra begyűrűző nagy gazdasági világválság követett. Az ezutáni rövid fellendülésnek a II.

³ 1920. évi XXXVI. tc.

világháború vetett véget, mely súlyos károkat okozott az agráriumban is. A háborút követő szovjet megszállással pedig egy új korszak kezdődött, melynek mai napig érezhetjük hatásait.

1945 után megkezdődött a beszolgáltatási rendszer kiépítése és a földek állami kisajátításai, melynek során a földterületek egyharmada tulajdonost cserélt. Emellett végbement egy erőszakos szövetkezesítés és kollektivizálás, egyszóval elindult a mezőgazdaság szocialista átszervezése (Ivicz, 2004). A 60-as évektől az iparszerű, intenzív gazdálkodási formák lettek jellemzőek (Kajner, 2007). A szocializmus fél évszázadában a mezőgazdaság számos irányvonalat követve gyökeres átalakuláson esett át.

A 90-es évek elején a rendszerváltozás sokként hatott az agráriumban is. Az ország elvesztette felvevőpiacait, amely a termelés és a gazdaság visszaeséséhez vezetett. A végbement privatizáció és a földtulajdon reformja hatására a magyar birtokviszonyok jelentős átalakuláson estek át. Megkezdődött a felzárkózás a nyugati gazdaságok felé. Így jutottunk el az uniós csatlakozáshoz, és a ma működő gazdasági és élelmiszerrendszerhez.

Mielőtt azonban felvázolnám az EU csatlakozás hatásait, három motívumot szeretnék kiemelni az elmúlt évszázad agrártörténetéből, amelyek úgy gondolom, lényegesek a témám és az aktuális viszonyok szempontjából. Ezek a következők lennének:

1. A birtokviszonyok alakulása: A XX. században a földek többször is tulajdonost cseréltek, melynek hatására megszakadt az a folytonosság, ami egy fontos adottság a földből élők számára. A legutolsó ilyen alkalom a kárpótlás során történt, amikor a földek sok esetben olyanok kezébe kerültek, akik híján voltak a gazdálkodáshoz szükséges tudásnak és tőkének. Míg tőlünk nyugatabbra egy család generációkon keresztül át tudta örökíteni a gazdaságot és a tudást, addig nálunk ez a folyamat megszakadt. A birtokviszonyok átalakulása emellett egy kedvezőtlen tulajdonosi struktúra létrejöttét is eredményezte.
2. A tsz-ek hatása: A szocialista rendszerben történt téteszesítés emlékét még ma is őrzi társadalmunk, ezért a gazdálkodókban ma is rossz érzéseket kelt a szövetkezeti forma. A legnagyobb káros hatás abban mutatkozik meg, hogy az emberek nem képesek az együttműködésre. A kooperáció e formája tőlünk

nyugatabbra eléggé elterjedt, mivel a kisebb termelők így tudják erősíteni értékesítési és érdekérvényesítési pozíciójukat, a mi országunkban azonban a bizalom hiánya megakadályozza ezt.

3. Háztáji gazdálkodás: A rendszerváltozás előtt ez a gazdálkodási forma igen elterjedt, mint jövedelemkiegészítő tevékenység, melynek célja elsősorban a családok önellátása volt. Jelentősége abban rejlik, hogy a legfontosabb termelési tényezője az ember, mivel munkaigényes termelést hajt végre. Ezáltal a gazdálkodáshoz szükséges tudás tovább élhetett, ugyanakkor mára jelentősen csökkent a háztájizás szerepe.

2.3. A Közös Agrárpolitika

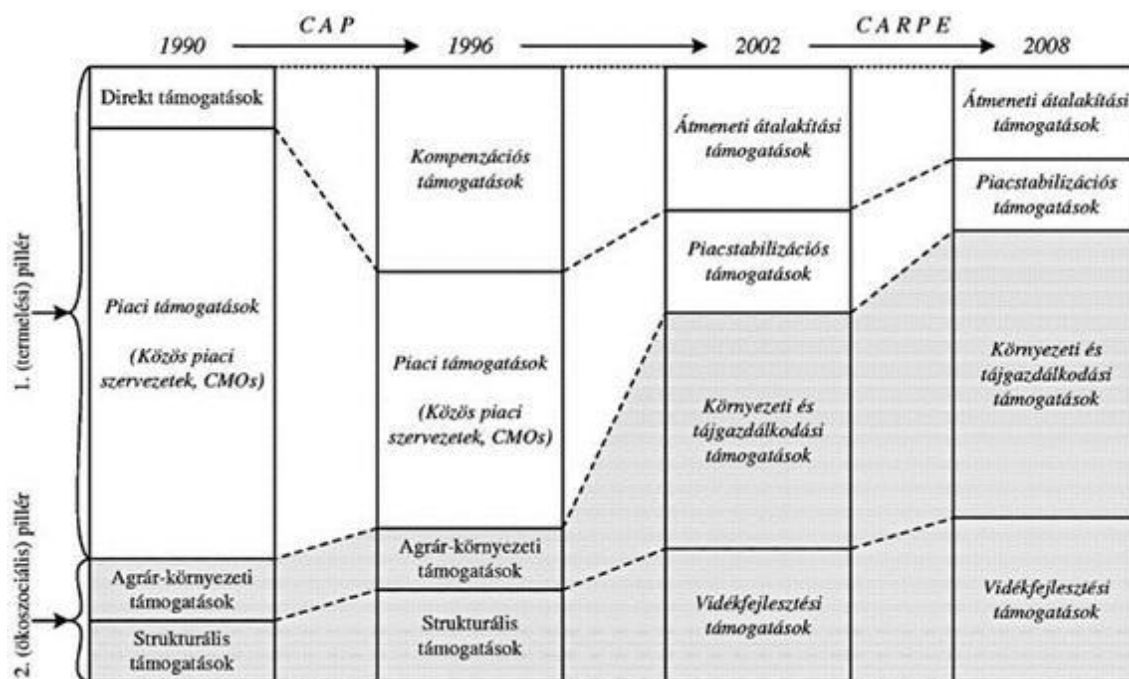
A II. világháború után Európa nyugati felében egészen más folyamatok mentek végbe a mezőgazdaságban, melyek ismerete azért fontos, mivel a rendszerváltozás után úgy döntöttünk, hogy ehhez a gazdasági rendszerhez szeretnénk tartozni.

A háború után súlyos élelmiszerhiány jelentkezett Európában. Az Európai Közösség államai ennek kezelésére jelentős nagyságrendű támogatással ösztönözték a mezőgazdasági termelés növelését és intenzifikációját, vagyis a mezőgazdaság iparosítását. Az 1960-as évektől azonban olyannyira felfutott a termelés, hogy az túltermelési válságot okozott, mely újabb gazdasági és társadalmi problémákkal járt együtt. E folyamatok kontrollálására hozták létre 1962-ben a Közös Agrárpolitikát (KAP), ami ma is az EU működésének egyik legfőbb területe, az Unió kiadásainak több mint 40%-át, közel felét használja fel.

A KAP lényege egy egységes, védett piac megteremtése volt az agrártermékek számára, melyet a tagállamok pénzügyi hozzájárulásával teljes mértékben a Közösség működtetett. A 60-as években legelőször lebontották a tagországok közti vámkorlátokat és liberalizálták a piacot. A közösségen kívüli termelőkkel szemben egységes kereskedelmi védőmechanizmust hoztak létre, és felállították a közös agrártámogatás rendszerét. E rendszeren belül létrejött a közvetlen ártámogatások rendszere, melynek célja az volt, hogy a tagállamok termelői ne kerüljenek hátrányba az importőrökkel

szemen, és bevezették az intervenciós politikát, vagyis a garantált árú közösségi felvásárlás rendszerét. (euvonal.hu)⁴

Európa lett a világ legnagyobb agrár exportőre köszönhetően a meghozott intézkedéseknek, ugyanakkor a KAP soha nem látott túltermeléshez és a világpiaci verseny jelentős torzulásához vezetett, ami kikényszerítette a rendszer reformját. Ennek során célul tűzték ki a túltermelés csökkentését, a gazdák megélhetésének javítását és a vidék elnéptelenedésének megakadályozását. 1992-re a KAP átalakult agrár- és vidékpolitikává, ekkor került előtérbe a többfunkciós mezőgazdaság fogalma. Ezáltal a Közösség elismerte, hogy a mezőgazdaság nem egyszerűen árutermelő ágazat, hanem egyéb funkciókkal is rendelkezik, úgymint a jó minőségű egészséges élelmiszerek előállítása, az európai kultúrtáj megőrzése, a környezet megóvása, megélhetés biztosítása a vidéken élőknek, és a kultúra, hagyományok megőrzése. A reform során kialakítottak két támogatási pillért, melyek közül az első a termelési célokat szolgálta, a második pedig az ökoszociális célokat, melyekre egyre nagyobb hangsúlyt kívántak fektetni, ahogy azt az alábbi ábra is mutatja. (2. ábra)

2. ábra – A KAP átalakítási folyamata, forrás: Ángyán et al. (2002) p. 225

Bár a reformok mindenképpen hasznosnak bizonyultak, a KAP-al szemben számos kritika felhozható:

⁴ <http://euvonal.hu/> letöltés ideje: 2013. 04. 06.

- Kétarcúság: a reformok során létrejött két láb gyakran egymásnak ellentmondó célokat fogalmaz meg. Az agrárpolitika legfőbb feladata a versenyképesség javítása, mely az ipari módszereken keresztül tud megvalósulni, ugyanakkor a vidékfejlesztési politika környezeti és társadalmi elvárásai versenyképességet rontó tényezőkként jelennek meg.
- Súlypontok: a támogatások nagy része még mindig a versenyképesség javítására megy, a 2007-2013-as költségvetési időszakban a vidékfejlesztési pillérre csak 25 százaléknyi támogatás jutott.
- Mesterségesen magas árak: a gazdák jövedelmének megőrzése miatt az EU-n belüli élelmiszerárak jóval magasabbak, mint az élelmiszerek tényleges árai.
- Intervenció: a terményfelesleg kötelező felvásárlása túltermeléshez vezetett, ennek kivédésére vezették be a termelési kvótákat és az ugaroltatást, vagyis a termőföldek művelésből való kivonását.
- Dömping: az intervenció során felvásárolt termékekkel az EU dömping áron árasztja el a világpiacot, ezáltal a gyengébb védekezőképességű fejlődő országokban ellehetetlenül az ottani mezőgazdaság, amivel súlyos szociális problémákat okoz.
- Egyenlőtlen: a tagállamok között nagy különbségek figyelhetők meg a rendelkezésre álló források mértékében.
- Fenntarthatatlan: a közösség számára nagy ráfordítással jár, és a túlzott központi beavatkozás miatt teljesen elszakadt a piaci realitásoktól.

2.3.1. Az EU csatlakozás

2004-ben újabb fejezetéhez érkezett a magyar mezőgazdaság. Az EU tagsággal megnyílt számunkra egy hatalmas piac, ami óriási lehetőséget jelentett, illetve hozzáférhettünk a KAP által nyújtott forrásokhoz. Ugyanakkor a hazai szereplők egy kiéleződött versenyhelyzetbe kerültek saját piacaikon a sokkal erősebb pozícióban lévő régi tagállamok termékeivel szemben (Kajner, 2010). Összességében a csatlakozás kedvező hatással járt a gabonaágazatra, ugyanakkor az állattenyésztést jelentős

veszteségek érték. A cukoripar gyakorlatilag megszűnt, a zöldség- és gyümölcsstermesztés szintén nagy vesztes lett (Székely, 2012).

A csatlakozási tárgyalások során a magyar fél a KAP elsőpilléres támogatásainak maximalizálását tűzte ki célul, mely eredményeként Magyarországon lett az új belépők közül a legnagyobb az elsőpilléres támogatások aránya (64 %). Ez azzal járt, hogy a nagy területtel rendelkező, intenzív mezőgazdasági üzemeket hozták kedvező helyzetbe, ami természetesen negatívan érintette a kisebb gazdaságokat.

A keleti bővítés az EU számára is nagy kihívást jelentett, hiszen a KAP az EU15-ökre volt szabva, a tíz új tagállam viszont jóval nagyobb termőterülettel és több termelővel rendelkezett, mint a régi tagállamok együtt. Ennek ellenére 2005-ben a régi és az új tagállamok között hatszorosa volt a támogatásbeli különbség a régiek javára. (Kajner, 2010)

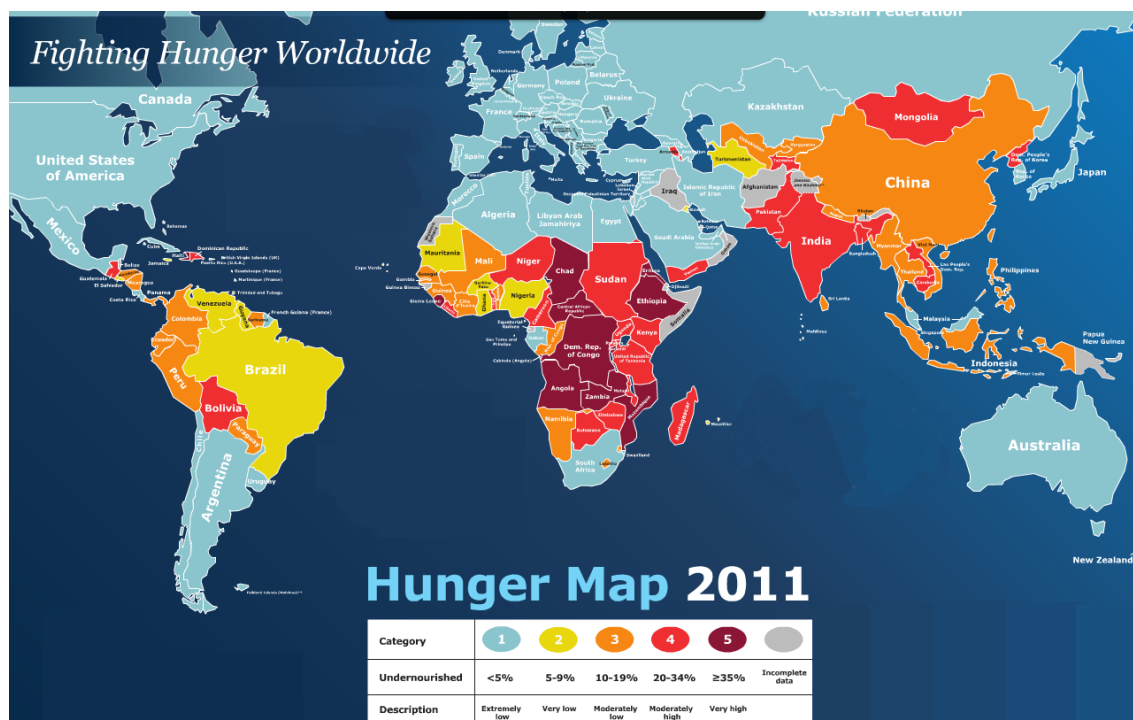
Összefoglalva tehát, az elmúlt évszázad eseményei odavezettek, hogy a mezőgazdaság és a vidék helyzete meglehetősen komor képet fest, falvaink már nem annyira élhetőek, mint korábban voltak. Az eddigi folyamatokat erősítette a fogyasztói társadalmi trendek előretörése, annak ellenére, hogy gazdaságunk fejlődött. A világon máshol is véghezmentek hasonló, sőt sok esetben súlyosabb változások.

2.4. Globális kitekintés

A globális élelmiszer és gazdasági rendszerünk jellemzésére három példát szeretnék felhozni.

Jelenleg a világ népességének 12,5 %-a, azaz 870 millió ember alultáplált, míg 1,4 millió túlsúllyal küzd (FAO, 2012). Előbbi jelenséggel jellemzően a fejlődő, míg utóbbival a fejlett országokban találkozunk. Ezekről az állapotokról a World Food Programme minden évben jelentést készít, és felrajzolja a világ Éhínségtérképét (ld. 3. ábra). Ez nem azt jelenti tehát, hogy nem lenne mindenkinek elegendő élelmiszer, hiszen az USA-ban például a megvásárolt élelmiszer fele a kukában landol, hanem egyszerűen a legszegényebbek nem tudják megvásárolni, illetve nem jut el hozzájuk a

szükséges táplálék. Ebben nagy szerepet játszik a fejlett országok piactorzító gyakorlata, mellyel ellehetetlenítik a fejlődők mezőgazdaságának működését.

3. ábra – Éhínség a világban 2011-ben (forrás: World Food Programme: www.wfp.org)⁵

A Monsanto a világ egyik legnagyobb agrár multinacionális vállalata, nagyobb gazdasági erővel rendelkezik, mint sok fejlődő ország. A cég vegyipari vállalatként indult, mára a géntechnológia és a vetőmag forgalmazás egyik élvonalává vált. Megítélése rendkívül vitatott, hiszen számos terméke okozott már súlyos környezeti károkat, és sok jelenlegi tevékenysége kifejezetten aggályosnak mondható (pl.: a génmódosított növények, biokalózkodás), mindezek ellenére a vállalat növekedése töretlen. (Robin, 2009)

A főáramlatbeli közgazdászok szerint a piaci korlátok lebontásával elérhető a tőke szabad áramlása, mely kiegyenlíti a globális különbségeket. Ennek érdekében a fejlett ipari országok létrehozták a világpiacok liberalizálásért felelős intézményrendszert (GATT⁶) a második világháborút követően, mely 1994-ben hosszas tárgyalások során átalakult, és megszületett a WTO⁷. A szervezet feladata a világkereskedelem szabadságának létrehozása és őrzésére, így a kereskedelem szabadságát befolyásoló tényezőkön kívül érzéketlen a környezeti és társadalmi problémák iránt, ami számos

⁵ <http://www.wfp.org/hunger/downloadmap> letöltés ideje: 2013. 04. 20.

⁶ General Agreement on Tariffs and Trade (Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény)

⁷ World Trade Organization (Kereskedelmi Világszervezet)

konfliktushoz vezetett (Kiss, 2008). 2004-ben például ítéletet hozott az EU ellen, miszerint az Unió illegálisan korlátozza a génmódosított termények behozatalát (bruxinfo.hu)⁸.

Valami tehát rosszul működik a világban, hiszen az ember ésszerűtlen gazdálkodást folytat, mely veszélyezteti a környezetet, az emberek egészségét és megélhetését, valamint a jövő generációk boldogulását. Ezeket az elhibázott gyakorlatokat pedig nemzetközileg is szentesíti, és előírja mindenki számára. Szerencsére ezek a kedvezőtlen folyamatok nem egyedüliek. Ahogy a problémák megszületettek, úgy elindultak az ezek orvoslására hivatott kezdeményezések is.

⁸ <http://bruxinfo.hu> *letöltés ideje:* 2013. 04. 08.

3. A megoldáskeresés

Az alábbi fejezet az előzőekben felvázolt problémák megoldására irányuló folyamatokat, kezdeményezéseket mutatja be. Legelőször ismertetem azokat az önálló alternatívákat, melyek megindították a megoldáskeresést, felhozva néhány külföldi és magyar példát. Ezt követően bemutatom az őket összefogó mozgalmat, az élelmiszer-önrendelkezést, annak sajátosságait, és legfőbb összetevőit.

3.1. Alternatív élelmiszerrendszerek

Az alternatív élelmiszerrendszerek, vagy hálózatok (AAFN – Alternative agri-food networks) egy gyűjtőfogalom azokra a kezdeményezésekre, melyek alulról építkezve jöttek létre válaszul a mezőgazdaságot sújtó globális krízisre, és ellentmondva a kapitalizmus logikájának, új alapokra helyeznék a mezőgazdálkodást.

Európa lakosságának a figyelme leginkább a sorozatos élelmiszerbotrányok kapcsán fordult az élelmiszertermelésre (Heinrich-Böll Stiftung, 2013). A közvélemény szerint a mezőgazdaságnak az egész kontinensen biztosítania kell az egészséges és biztonságos élelmiszertermelést, ezen túlmenően pedig számos egyéb társadalmi problémával is szembe kell néznie. Ezt az igényt az Európai Unió is elismeri és a multifunkcionális mezőgazdaság szerepének erősítésével támogatja is a 2007-2013-as költségvetési ciklusban. (Balázs – Simonyi, 2009) Ez a több funkció azt jelenti, hogy a vidék a termelési feladatok ellátása mellett, nem importálható közjavak előállításáért is felel, úgymint az élelmiszerbiztonság, a kultúrtáj megőrzése, az élettérfunkciók ápolása, ökológiai stabilitás, népességmegtartás, értékőrzés, stb. (Kiss, 2009).

Bár már korábban is jelen voltak, mégis talán a fenti szemléletnek köszönhetően terjedtek el szerte Európában az olyan új és innovatív kezdeményezések, melyek rövid, helyi élelmiszerhálózatokra alapulnak. Ezáltal el tudják kerülni a hagyományos élelmiszerrendszerek negatív hatásait, és új társadalmi megegyezésen, közvetlen vagy közösségi bizalmi, fogyasztó-termelő kapcsolatokon keresztül jönnek létre. (Balázs et al. 2009)

A következőkben néhány külföldi és hazai kezdeményezésen keresztül illusztrálom az alternatívák sokszínűségét, és hogy mik is azok az alternatív élelmiszerrendszerek.

3.1.1. Kezdeményezések a nagyvilágból

Közösségi élelmiszerbiztonság (CFS – Community Food Security)⁹

A CFS egy 1994-ben indult Észak-amerikai kezdeményezés, melynek fókuszában a lokális élelmiszerellátási lánc áll, kezdve a termelőtől egészen a szupermarketekig. Célja a biztonságos, minőségi élelmiszerellátás, különös tekintettel az alacsony jövedelműek számára. Mára szervezetek százai csatlakoztak a mozgalomhoz, és számtalan projektet indítottak el (pl.: termelői piacokat, közösségi kerteket, fiatal gazdálkodók programját, agrárkörnyezet megőrzési programot, egészséges étkezési és számtalan oktatási, valamint egyéb tájékoztatási kampányt).

A CFS középpontjában a közösség áll. A fenntartható élelmiszerrendszernek szerinte a közösség önállóságán kell alapulnia. Emellett három kulcstényezője van: A környezeti fenntarthatóság, amit például kisléptékű gazdálkodási módokkal érhetnek el. Szociális igazságosság, ami a mindenki számára elérhető élelmiszerek mellett a méltányos munkabérek és a gazdálkodók megélhetését is takarja. És a legfontosabb, a demokratikus döntéshozatal, melynek célja, hogy minden érintett részt vehessen a döntési folyamatokban.

A kezdeményezés működésére a legjobb példa Connecticut fővárosa, Hartford, mely az USA második legszegényebb városa volt (a lakosság több mint 31 %-a élt a szegénységi küszöb alatt). A 70-es évek végén egy közösségi termelői piac létrehozásával indult meg itt a folyamat. Akkoriban sorra zártak be a szupermarketek a városban, mivel a lakosság nagy része nem volt képes kifizetni a magas élelmiszerárakat, miközben a városkörnyéki gazdák is sorra mentek tönkre, mert nem bírták az árversenyt. Őket hozta össze a kezdeményezés. Ezt követően számtalan programmal fejlődött tovább, melynek során létrehozták a helyi élelmiszerpolitikai bizottságot, ahol széles körben képviseltethették magukat a résztvevők. A program sikeresen visszaszorította a szegénységet és megélhetést teremtett a helyi gazdálkodóknak.

Helyi élelmiszerrendszerek (LFN – Local Food Networks)

A helyi élelmiszerrendszerek vagy más néven rövid élelmiszerellátási láncok (short food-supply chains - SFSC), az elmúlt évtizedekben terjedtek el világszerte. Az

⁹ Winne, M. (2005), *letöltés ideje*: 2012. 11. 20.

értékesítés e formái kiiktatják a köztes szereplőket és lerövidítik azt az útvonalat, amelyen az élelmiszer eljut a fogyasztóhoz. Számptalan formája ismert ennek a megközelítésnek, mint például a közvetlen értékesítés a termelőknél, termelői piacok, vagy közösségi bevásárló csoportok (ld. Szatyor Bevásárló Közösség). Amellett, hogy mindkét szereplőnek előnyös gazdaságilag ez a rendszer, a tapasztalatok azt mutatják, hogy a termékminőségre és a környezetre is kedvező hatást gyakorol. (Aubrée – Berger, 2011)

A helyi élelmiszerrendszerek az utóbbi időben rohamosan fejlődtek Nagy-Britanniában is, erre egy kiemelkedő példa a cornwall-i élelmiszerprogram, melynek célja a helyi egészségügyi szolgálat tevékenységében érintett emberek ellátása, lokálisan és organikusan termelt élelmiszerekkel. A helyi kórházat a brit Nemzeti Egészségügyi Szolgálat működteti, mely az országban a legnagyobb felvásárlója az élelmiszereknek, mivel évente több mint 300 millió adag étel szolgáltatásáról kell gondoskodnia. A program a civil és a közszféra együttműködésével jött létre. A kezdeményezés lényege, hogy a helyi termelőktől szerzik be közvetlenül az élelmiszereket, biztosítva ezzel egy stabil felvásárlást a helyi termékek számára. Emellett összefogták az egy irányba mutató környezeti, szociális, gazdasági és egészségügyi kezdeményezéseket is. Cornwallban ennek hatására létrejött egy helyi identitástudat, és kialakult egy lokális élelmiszerrendszert, ahol az emberek inkább a helyi termékeket preferálják. A sikerben nagy szerepe volt a különböző érintett és érdekelt csoportokkal együttműködve (civilék és közszféra, helyi és nemzeti szinten) a közös stratégia felállításának. (Roep, D. – Wiskerke, H. ed. 2006)

3.1.2. Kezdeményezések itthonról

Közösség által támogatott mezőgazdaság (Community Supported Agriculture - CSA)

A közösség által támogatott mezőgazdaság tulajdonképpen a termelő és a fogyasztó közötti partnerségre épül. Ebben a rendszerben a fogyasztó előre fizet a terményekért, melyeket rendszeres időközönként kap meg. Maga állíthatja össze a kosara tartalmát, természetesen csak az aktuálisan termő fajtákból. Ez a felállítás mindkét fél számára előnyös, mert közösen viselik a kockázatot, a termelő megélhetést szerez, a fogyasztó pedig minőségi terméket. A CSA-nak tőlünk nyugatabbra már nagy hagyománya van, tipikusan a városi térségekben terjedt el. (McFadden, 2004)

A CSA egyik magyar példája a Szatyor Egyesület, amely társadalmi vállalkozásként működik. Társadalmi célja a közösségépítés és szemléletformálás, üzleti tevékenysége pedig a kereskedelem, ennek érdekében összekapcsolja a tudatos fogyasztókat a helyi kistermelőkkel, lerövidítve az ellátási láncot. Ezáltal több haszon keletkezhet a gazdáknál.

A vásárlás náluk úgy működik, hogy heti rendszerességgel lehet rendelni interneten keresztül, a termékeket pedig pár nap múlva egy átvételi ponton vehetik át a vásárlók. A legfontosabb ebben a rendszerben, hogy mindenki tudja, kitől származik a termék, mivel a termelőkkel személyesen is meg lehet ismerkedni. A minőségi bio áruk a közelből származnak, frissen kerülnek a vásárlóhoz, kevés csomagolóanyaggal. Az értékesítésen kívül folyamatosan tartanak képzéseket, bemutatókat, gyakorlati műhelymunkákat, melyek révén jobban megismerhetik a résztvevők az élelmiszertermesztést és előállítását. (szatyorbolt.hu)¹⁰

Helyi termékek védelme, eredetmegjelölés

Az igazán minőségi termékek tulajdonságait a legtöbbször meghatározzák az előállítási módok, amelyek helyi szakértelemre és kultúrára épülnek, valamint a termékek földrajzi eredete. A minőség garantálásához ezért lényeges ezeknek a termékeknek és körülményeknek a védelme. Ennek jelentőségét az Európai Unió is felismerte, és megalkotta mezőgazdasági minőségpolitikáját. A mezőgazdasági termékekre vonatkozó minőségbiztosítási rendszerében három termékjelölést dolgozott ki: az oltalom alatt álló eredetmegjelölést (OEM), oltalom alatt álló földrajzi jelzéseket (OFJ) és a hagyományos különleges termékeket (HKT). Az OEM esetében az előállítás teljes folyamatának és minden hozzávalónak egy adott területi egységről kell származnia, az OFJ ezzel szemben megengedi, hogy a felhasznált nyersanyagokat más régiókból szerezzék be, viszont az előállítási folyamat legalább egyik szakaszának az adott területi egységről kell származnia. A HKT azokra a termékekre vonatkozik, melyek minősége nem szükségszerűen kapcsolódik egy földrajzi helyhez, viszont előállításához hagyományos módszerek és nyersanyagok szükségesek. (Európai Bizottság, 2007)

E rendszernek számtalan előnye van. A fogyasztó számára biztosítja a minőséget, a termelő számára a termék védelmét és a méltányos árakat, továbbá a vidék számára a

¹⁰ <http://szatyorbolt.hu/> letöltés ideje: 2013. 04. 19.

helyi növény és állatfajták fennmaradását, megőrzi a környezetet és támogatja a vidék kulturális sokszínűségét (Európai Bizottság, 2007). Magyarországon egy sajátos kezdeményezést indított el ezen a téren a Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület (SZÖVET).

A SZÖVET 2006-ban alakult meg azzal a céllal, hogy a Tisza vízgyűjtő területén élők megélhetési lehetőségeit javítsa, és erősítse a folyó ökológiai értékeinek megőrzését, megvalósítva az ember és környezete fenntartható együttélését. Legfontosabb feladata, hogy összefogja a közös célokért dolgozók tevékenységét és megvalósítsa érdekképviselőit. Munkájuk gyümölcse a 2009-es kistermelői rendelet módosítása, mellyel kedvezőbb szabályozási környezetet értek el a kistermelők számára (Balázs, 2011). Ezen a tevékenységükön túlmenően foglalkoznak a helyi termékek piacra juttatásával, melyhez kidolgozták az Élő Tiszáért védjegyet. Ennek részeként ösztönzik a helyi termelőket és szolgáltatókat (pl.: kistermelőket, pékeket, halászokat, éttermeket, szállásadókat), hogy összefogjanak, mely által közösen, összehangolt munkával és egységes arculattal könnyebben elérhetik a vásárlókat. Ezen kívül végeznek ismeretterjesztő és tudományos munkákat együttműködve egyetemekkel, melyek révén megalapozták jogszabály módosító kezdeményezésüket is. (Korzenszky et al. 2010)

3.1.3. Különböző alternatívák, azonos célok

A fenti példákból is látszik, hogy az alternatív élelmiszerrendszerek nagyon különböző módon jöhetnek létre. Ugyanakkor céljaik többé, kevésbé azonosak, vagyis hogy alternatívát nyújtsanak a jelenlegi gazdasági modellel szemben. Fontosnak tartják, hogy lerövidítsék az ellátási láncokat, ezáltal a termelők és fogyasztók közelebb kerüljenek egymáshoz. A döntéshozatalt közösségi alapokra helyezi, ahol a demokratikus elvek az irányadók. Emellett magától értendőnek tartják a környezet megóvását, kis léptékű gazdálkodási módszerek segítségével, illetve az egészséges, organikus élelmiszerek előállítását.

A sikeres kezdeményezések közös nevezője, hogy a közösség által létrehoznak egy olyan teret, mely kezdetben megvédi, később segíti a különböző projektek fejlődését. Ezeknek a tereknek több dimenziója van¹¹:

¹¹ Az alábbi fejezet Feenstra (2001) gondolataira támaszkodik.

- **Közösségi tér**

Minden kezdeményezés egy közösségi tér létrehozásával kezdődik, ahol a társas interakciók száma megnövekszik, és ahol a társadalmi tőke keletkezik, valamint a demokrácia elvei érvényesülnek. Itt tudják az emberek megosztani egymással tudásukat, vitatkozni, problémáikat megoldani, közösen tervezni, megtanulni bízni egymásban és ünnepelni. Ez a ragasztó, ami összetartja a dolgokat.

- **Politikai tér**

Ezen keresztül tudnak a helyi résztvevők ráhatást gyakorolni a politikai döntéshozókra, különböző szinteken (pl.: helyi, regionális, nemzeti). Itt tudják intézményesíteni erőfeszítéseiket és megszervezni a közösséget.

- **Intellektuális tér**

A tudás megosztásának és a vízióalkotásnak a tere. Minden közösségnek szükséges van egy közös célra, vízióra, amit el szeretne érni. Az előrehaladás mértékét pedig később ellenőrizni lehet, tehát az intellektuális tér az önértékelés tere is egyben.

- **Gazdasági tér**

Tartalmazza a helyi gazdasággal való kapcsolatot, és a külső források bevonását. Célja helyben tartani és helyben forgatni a tőkét, gátat szabva annak elvándorlásának. Minden kezdeményezésnek szüksége van gazdasági vezetésre, aki átlátja a finanszírozás lehetőségeit, és segíti a gazdasági életképességet.

Mindezen tereknek három dologra kell épülnie, méghozzá a részvételre, a partnerségre és a közös értékekre. Ezeket a jellemzőket tehát megfigyelhetjük gyakorlatilag minden kezdeményezésnél.

Az utóbbi évtizedekben megannyi kezdeményezés indult el több-kevesebb sikerrel, annak érdekében, hogy alternatívát nyújtsanak az ipari mezőgazdaság által szült problémákra. Bár ezek az úttörők lokálisan lehettek sikeresek, a gazdasági berendezkedés, a világ játékszabályai miatt globális változásokat nem érhettek el. Ahogy erősödött azonban a kritikusok hangja, úgy egymásra találtak ezek a

kezdeményezések, és megkezdődött egy nemzetközi egységbe tömörödés az élelmiszer-önrendelkezés zászlaja alatt.

3.2. Az élelmiszer-önrendelkezés

Ahogy azt a korábbi fejezetekben bemutattam, a modern technológiai és gazdasági rendszerek, melyek ökológiai katasztrófát okoznak, és társadalmi feszültségeket generálnak, mára globálissá és egyeduralkodóvá váltak. Olyannyira, hogy ezt a fejlődési irányt igyekszik követni az összes kormányzat, mivel az elutasítás nem lehetséges a teljes leszakadás rémképe végett és elfogadott alternatíva hiányában. Az országok cselekvési tere emiatt igen szűk, a kollektív cselekvés problémája miatt pedig nem elképzelhető az államok összefogása. *There is no alternative!*¹² – Nincs alternatíva! – szól a mondás. Éppen azért a globális megoldásoknak alulról kell építkezniük, melyek a lokális megoldásokból adódnak össze. (Boda, 2004)

3.2.1. A paradigma létrejötte

A korábban egymástól független helyi kezdeményezések nem rendelkeztek kellő súllyal ahhoz, hogy kellő nyomást gyakoroljanak a politikai döntéshozókra. Egyedül viszont széles körű változást sem voltak képesek elérni. A 90-as évek elejére azonban érezhetővé váltak a globalizálódott agrobiznisz és a WTO neoliberális politikájának negatív következményei, melyek elvezetettek 1993-ra a Via Campesina megalakulásához és később az élelmiszer-önrendelkezés megszületéséhez (Simonyi – Varga, 2006).

A Via Campesina, saját megfogalmazása szerint, egy nemzetközi parasztmozgalom, mely összefogja parasztok millióit, kis- és középgazdaságokat, a vidéki nőket, őslakosokat és a mezőgazdaságban dolgozókat szerte a világon. Védi a kisléptékű fenntartható mezőgazdasági formákat, előmozdítva a szociális igazságosságot és az emberek méltóságának megőrzését. (viacampesina.org)¹³

¹² Margaret Thatcher

¹³ <http://viacampesina.org/> letöltés ideje: 2013. 03. 30.

Az élelmiszer-önrendelkezés a Via Campesina hívószava volt, melyet a FAO¹⁴ 1996-os csúcstalálkozóján a „Food Sovereignty: A Future without Hunger” (Élelmiszer-önrendelkezés: éhezés nélküli jövő) című kiáltványban mutattak be először. Azóta a kezdeményezés sokat fejlődött, és úgy tűnik, hogy napjainkban ez a legerőteljesebb válasz a jelenlegi élelmiszerrendszer krízisére.

Az élelmiszer-önrendelkezést definiálni egy mondatban meglehetősen nehéz, ugyanis számos mélyebb rétegű jelentéssel bír, hiszen a világon számtalan csoportnak szól mondanivalója. Mindazonáltal tömören így lehetne összefoglalni:

Az élelmiszer-önrendelkezés jog arra, hogy azok az emberek, akik előállítják az élelmiszereket, maguk határozzák meg mezőgazdasági és élelmiszerpolitikájukat.

Az elv lényege tehát abban áll, hogy minden ország, de akár régió, település vagy helyi közösség, maga dönthesse el, hogy milyen módszerrel, milyen élelmiszereket szeretne előállítani és fogyasztani, és ne mások határozzák meg ezt kívülről, politikai vagy gazdasági befolyásuk által. A Via Campesina emellett egy paradigmaváltást is javasol, mégpedig azt, hogy az élelmiszerhez való hozzáférés legyen alapvető emberi jog, mint a szólás- vagy vallásszabadság. Ezáltal megszűnhetne az éhínség a Földön. Ez azonban csak egy olyan rendszerben valósulhatna meg, ahol van élelmiszerbiztonság, melynek előfeltétele az élelmiszer-önrendelkezés. (Simonyi et al. 2006)

A mozgalmat tekinthetjük a szabadpiaci kapitalizmus kritikájának is, ami meg is nyilvánul a WTO politikája elleni tiltakozásokban. A világkereskedelem intézményrendszerének célja ugyanis a piacok liberalizálása és a szabad kereskedelem kiterjesztése, védelme. E nézet szerint a szegénység leküzdésének legfontosabb eszköze a gazdasági növekedés, melynek feltétele a kereskedelem szabadsága. Szegénység és éhínség azonban továbbra is létezik a világban a hihetetlen mértékű gazdasági növekedés ellenére, valószínűsíthető tehát, hogy a fenti összefüggés nem áll fenn. A kis gazdasági súllyal rendelkező csoportokat, mint például a fejlődő országok gazdálkodóit vagy a családi gazdaságokat, a rendszer előnyeit élvezők (nagybirtokosok, nagyvállalatok) elnyomják és ellehetetlenítik. Erre számos példát találhatunk, gondoljunk csak az EU dömpingáras agrártermékeire, a transznacionális cégek zöldkalózkodására, vagy a környezetszennyező tevékenységek exportálására.

¹⁴ Food and Agriculture Organization of the United Nations (az Egyesült Nemzetek Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Szervezete)

Az élelmiszer-önrendelkezés hívei szerint a liberalizáció helyett a helyi népesség megélhetését és a környezeti fenntarthatóságot középpontba helyező szabályozásra volna szükség. Nem utasítják el a nemzetközi kereskedelmet, csupán rámutatnak annak kedvezőtlen társadalmi, környezeti hatásaira. (Simonyi et al. 2006)

3.2.2. Az élelmiszer-önrendelkezés és a domináns gazdasági modell

A mai gazdasági rendszert számos ponton kritizálja az élelmiszer-önrendelkezés mozgalma, ahogy azt már a korábbi fejezetben is bemutattam, ezt tömören az 1. táblázat foglalja össze. A legfőbb ellentétek mind a piaci működési mechanizmusok megítélésében keresendők. A ma elterjedt nézet szerint akkor tud fejlődni a gazdaság, ha minél jobban lebontjuk a piaci korlátokat, ezzel növelve a kereskedelem mozgásterét. Ebben a rendszerben a piaci szereplők legfőbb célja a profitmaximalizálás, figyelmen kívül hagyva gazdasági tevékenységük externális költségeit.

Ezzel szemben az új paradigma azt mondja, hogy az élelmiszerek esetében ez nem kedvező. Ha az élelmet csupán árucikknek tekintjük, mely a profitszerzés eszköze, akkor az előállítók csak saját pénzügyi érdekeiket fogják előtérbe helyezni, mely által háttérbe kerülnek az egészségügyi, környezeti és társadalmi szempontok. Ezért mondja az élelmiszer-önrendelkezés, hogy a táplálék legyen alapvető emberi jog, amire külön kereskedelmi szabályok vonatkoznak. A paradigma követői rámutatnak arra, hogy az éhínség problémáját nem tudják kezelni a jelenlegi mechanizmusok, mert téves logikára épülnek, melyek ráadásul ellehetetleníti a helyi gazdálkodókat az olcsó importtal, vagy a dömpinggel.

A két modell lényegesen máshogy képzei a mezőgazdaság szerepét. Míg a domináns modell szerint a mezőgazdálkodás egy gazdasági lehetőség, amivel bárki élhet, ha van hozzá elég tőkéje, addig az új paradigma azt mondja, hogy ez a vidéki emberek joga, és azoknak kell birtokolnia a termelőeszközöket, akik a termelést végzik. A kontrollt tehát a helyi közösség kezébe helyezi. A gazdálkodási módoknál preferálja kisléptékű módszereket, és elítéli az intenzív ipari technikákat, valamint a génmódosítást. A véleménykülönbség felfedezhető abban is, hogy miként tekintenek kisebb gazdálkodókra. A mostani gazdasági modell azt mondja, hogy nem hatékonyak és korszerűtlenek, míg az élelmiszer-önrendelkezés őket tartja a helyi tudás és kultúra továbbadóinak.

1. táblázat: A domináns gazdasági modell és az élelmiszer-önrendelkezés modelljének összehasonlítása

	Domináns modell	Élelmiszer-önrendelkezés modellje
Kereskedelem	Piaci liberalizáció	Az élelmiszerekre és agrártermékekre külön kereskedelmi szabályok vonatkoznak.
Termelés célja	Agrárexport; cél a jövedelemszerzés.	Élelmiszer a helyi piacokra; cél a lakosság ellátása.
Árak	A piac diktálja.	Fedezik a költségeket, méltányos a termelőnek és a fogyasztónak is.
Támogatások	A nagyoknak kedvez. A fejlett országok támogatáspolitikája torzítja a piacokat.	Támogatások ne vezessenek dömpinghez, támogassák a családi gazdaságokat.
Az élelmiszer rendeltetése	Elsősorban árucikk (egészségügyi szempontok másodlagosak).	Elsősorban táplálék, az ehhez való hozzájutás alapvető emberi jog. Egészségesnek, táplálónak, kulturálisan megfelelőnek kell lennie.
A mezőgazdasági termelés	Egy gazdasági lehetőség.	A vidéki emberek joga.
Éhínség	Az alacsony termelékenység miatt van.	A hozzáférés és elosztás problémája miatt van.
Élelmiszerbiztonság	Elérhető olcsó importtal.	Helyi termeléssel érhető el.
A termelési eszközök (pl.: föld) feletti kontrol	Privatizált, piaci alapú.	A helyi közösség által felügyelt.
Hozzáférés a földekhez	Piaci alapon (befektetés).	Valódi agrárreform útján (azé a föld, aki megműveli).
Vetőmagok	Szabadalmaztatható árucikk.	Az emberiség közös hagyatéka.
Vidéki hitel és befektetések	Privát bankoktól és vállalatoktól.	A közszelettől, a családi gazdaságok támogatására.
Dömping	Nem probléma.	Tiltani kell!
Monopólium	Nem probléma.	A legtöbb probléma gyökere, meg kell törni.
Túlermelés	Nem alakulhat elvileg ki. (A piaci mechanizmusok meggátolják.)	Leszorítja az árakat és a gazdákat elszegényíti, kínálati management politika kell az USA-nak és az EU-nak.
Génmódosítás	A jövő útja.	Káros a környezetre és egészségre.
Gazdálkodási módok	Ipari módszerek, monokultúrák, vegyszerek, GMO.	Agrárökológiai, fenntartható gazdálkodási módok, GMO-mentes.
Gazdák	Korszerűtlenek. Ami nem hatékony, annak el kell tűnnie.	A kultúra és a szaporítóanyagok őrzői, a termelési erőforrások gondozói, a tudás tárhelyei, a belső piac és a széles körű, átfogó gazdasági fejlődés építőkövei.

Moore (2003) alapján saját szerkesztés

A fenti táblázatból jól látszik, hogy az élelmiszer-önrendelkezés gyökeres változást javasol, melynek véleményem szerint legelőször a fejekben kell végbemennie, hogy alulról építkezve érje el céljait.

3.2.3. Az élelmiszer-önrendelkezés alkotóelemei

A fogalom jelentésének további magyarázataként a következőkben csoportokba szedve összegyűjtöm, milyen, a hazai vonatkozásban is lényeges alkotóelemekből áll az élelmiszer-önrendelkezés. Ezek meglétét fogom vizsgálni ugyanis a saját vizsgálatom során. A csoportokat az élelmiszer-önrendelkezés alapidokumentumai¹⁵ alapján, a saját tapasztalataimra támaszkodva alakítottam ki.

1. Autonómia

Az élelmiszer-önrendelkezés legfontosabb eleme az autonómia. Vagyis, hogy a termelőtevékenységet folytató emberek és csoportok, maguk határozhassák meg, hogy mit termeljenek, mennyit termeljenek, hogyan termeljenek. Egyszóval ne egy távoli döntéshozó, legyen az egy transznacionális vállalat feje vagy a WTO, határozza meg ezeket a lokális folyamatokat.

Ehhez természetesen kulcsfontosságú, hogy a termelőeszközök is a termelők kezében legyenek, például a föld tulajdona azé legyen, aki megműveli. A korlátozottan rendelkezésre álló közjavakat (termőföld, víz) igazságosan és felelősen osszák el. A termelés mellett kulcsfontosságú az elosztás rendszere is, ahol a cél a rövid ellátási láncok kialakítása, melyben a láncszemek helyi érdekeltségben, esetleg a termelők kezében vannak.

Az autonómia nem mindenhol valósulhat meg, hiszen minden térség más adottságokkal rendelkezik. Vannak, amelyek képesek lennének akár az önellátásra is, viszont vannak, melyek a szűkös erőforrásaik miatt importra szorulnak, ezáltal természetes módon vannak függő helyzetben (pl.: egy hegyvidéki település nem tud gabonát termelni).

¹⁵ Food Sovereignty: A Future without Hunger; Declaration of Nyeleni; Nyeleni Europe Declaration

2. Megélhetés

Az autonómia az előfeltétele annak, hogy a nincstelen emberek is méltósággal megtudjanak élni csupán a földből és munkából. Ennek alátámasztására szükséges volna a tápláló élelmiszerhez való hozzáférést az alapvető emberi jogok közé beemelni.

A mezőgazdaságból való megélhetéshez azonban szükséges a helyi gazdaság erősödése. Ennek legfontosabb jellemzője, hogy lerövidülnek az értékesítési és ellátási láncok, melynek következtében kevesebb szereplő fogja lefölni a hasznát. Ez egy olyan win-win szituációt teremt, ahol a termelőnél több haszon keletkezik, és a fogyasztó is olcsóbban juthat hozzá a termékekhez. Mivel mindketten a helyi gazdaság szereplői, ezért több pénz marad helyben. A helyi gazdaság és elsősorban a mezőgazdasági termelés fellendülésével számos kapcsolódó, nagyobb hozzáadott értéket előállító tevékenység is fellendülhet, például a feldolgozó ipar. A lokális gazdaság növekedésével pedig a lakóhellyé degradálódott vidék visszanyerhetné korábbi funkcióit, élhetőbbé válhatna.

3. Közösség

A helyi gazdaság fejlődésével megnövekedik az interakciók száma a helyi szereplők között. Ezáltal fejlődhet a közösség és a helyi identitástudat, ami azért is fontos, mert a közösséghez tartozás alapvető emberi szükséglet. A közösség egyszerre több dolognak is a színtere:

- A döntéshozatal színtere, melyben érvényesülnek a demokrácia elvei, hiszen a közösség tagjai egyenlők, döntéseiket konszenzusos úton, a közösség céljait szem előtt tartva hozzák meg.
- A szolidaritás színtere, mivel egymás kölcsönös segítsége révén szociális biztonságot nyújt a tagjainak. Egyfajta „helyi szociális hálóként” funkcionál.
- A tudás megőrzésének és átadásának színtere, mivel az évszázadok során felhalmozódott tapasztalatokat átörökíti.
- A természetes kontroll színtere, mivel a közösség által képviselt normák sokszor sokkal fontosabb szabályozó elvet képviselnek, mint egyéb szabályok.

- Az összetartozás színtere, mert a személyes bizalmi kapcsolatokra épül, és az emberek elköteleződését növeli, a lokálpatriotizmus erősödésével.

Az élelmiszer-önrendelkezés modelljének jellegzetessége az alulról építkezés, melynek legkisebb aktora az egyéni termelő. A kis termelők lokális együttműködése alapvető fontosságú, hiszen érdekeiket kellő súllyal csak együttesen tudják képviselni, ennek színtere pedig a közösség.

4. Természeti környezet

Az élelmiszer-önrendelkezés együtt jár a természeti erőforrások fenntartható használatával. Azon a felismerésen alapszik, hogy a mezőgazdaságban használt erőforrások (talaj, víz, bioszféra szolgáltatások) is végesek, kimeríthetőek. Éppen ezért támogatja az agrár-környezetgazdálkodást, mely a kis- és családi gazdaságokon alapszik, és a tájba, illetve a környezetbe illeszkedő, kisléptékű módszereket alkalmazza. Elutasítja tehát az iparosított mezőgazdasági termelést, az intenzív, gépesített gazdálkodási módokat, a túlzott műtrágya és vegyszerhasználatot, valamint a génmódosítást. A lokálisan megtermelhető élelmiszerekből gazdálkodik, mely által csak a helyben meg nem termelhetőket szerzi be külső forrásból, tehát kevesebb szállítással kisebb környezetterhelést ér el.

5. Egészség

Az élelmiszer-önrendelkezés kimondja, hogy mindenkinek biztosítani kell a tápláló és kulturálisan megfelelő élelmiszerhez való hozzáférést. Joggá emeli tehát a mennyiségben és minőségben is a szükséges táplálékot. Az iparosított mezőgazdaság elutasításából következik, hogy az élelmiszer-önrendelkezés, nem kíván olyan mezőgazdasági termékeket, melyek az egészségre ártalmasak lehetnek, melyek előállításánál vegyi anyagokkal, antibiotikumokkal, hormonokkal kerültek kapcsolatba. Mivel a kis léptékű termelésben hisz, a megtermelt javakat elsősorban helyi fogyasztásra szánja, így nincs szükség hosszú szállításra és a tároláshoz szükséges tartósításra. Itt szembesülhetünk leginkább a rövid élelmiszerellátási láncok hasznáival.

+1. Tudatosság

Az élelmiszer-önrendelkezés megvalósításához szükség van nagyfokú tudatosságra, vagyis arra, hogy az emberek átlássák a ma működő társadalmi-gazdasági rendszer hiányosságait és káros hatásait. Tisztán kell látnia mindenkinek, hogy mi magunk vagyunk e rendszer mozdítói, méghozzá fogyasztói döntéseinken keresztül.

Csakis a megfelelő fogyasztói magatartással lehet igazi nyomást gyakorolni a döntéshozókra és a piaci szereplőkre. A piacok védelmében a leghatásosabb korlátot maga fogyasztó jelentheti. (Például a szabad versenyre tekintettel mindenképp be kell engedni a hazai piacokra, mondjuk, a holland almát, de ha a fogyasztó azt mondja, hogy ő csak magyar almát akar venni, akkor nem fogja megérni a hipermarketeknek holland almát forgalmazni.)

3.2.4. Úton az élelmiszer-önrendelkezés felé

Az élelmiszer-önrendelkezés eszméi számtalan követőre találtak szerte a világban. Ezt példázza a Via Campesina fejlődése, akik mára 4 kontinens 70 országában 150 szervezeten keresztül képviselnek több mint 200 millió földből élő embert. Időközben más szervezetek is csatlakoztak a kezdeti mozgalomhoz, ezért létrejött egy világforum 2007-ben Maliban, hogy összefogja és koordinálja mindazokat, akik célul tűzték ki az élelmiszer-önrendelkezést, és hogy valóban elinduljon a mozgalom a megvalósulás útján. 2011-ben megtartották az első európai fórumot is, melyen több mint 120 európai szervezet képviseltette magát, Magyarországot többek közt a Védegylet. A fórum lezárásaként elfogadták az élelmiszer-önrendelkezés európai nyilatkozatát, melyben kidolgozták a mozgalom európai programját és alapelveit. (nyelenieurope.net)¹⁶

A világ sok más pontján már a felső szintű döntéshozók is felfigyeltek erre az új paradigmára és vannak olyan országok, ahol az élelmiszer-önrendelkezés politikai célkitűzéssé vált. 2008-ban Ecuador először a világon az alkotmányában tűzte ki célul az élelmiszer-önrendelkezés elérését. (Pena, 2008) Azóta több ország is szerte a világban, mint Venezuela, Mali, Bolívia, Nepál, Szenegál, törvényi szintre emelte az élelmiszer-önrendelkezés elérését. (Wittman – Desmarais – Wiebe, 2010, *idézi Wikipedia*)¹⁷

¹⁶ <http://nyelenieurope.net/> *letöltés ideje:* 2013. 04. 12.

¹⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Food_sovereignty *letöltés ideje:* 2013. 04. 10.

4. Az élelmiszer-önrendelkezés vizsgálata Rozsályon

Az alábbi fejezetben bemutatom saját vizsgálatomat, melynek középpontjában Rozsály nagyközség áll. Legelőször ismertetem a kutatásom módszertanát, vagyis hogy milyen eszközökkel és módszerekkel alkottam meg ezt a dolgozatot. Ezt követően térek át a település általános bemutatására, melyet követően megtudhatja azt is az olvasó, hogy miért olyan különleges ez a község. Az empirikus tapasztalataimra támaszkodva leíró jelleggel jellemzem a „rozsályi modellt”, s ezután elkezdem a kutatási kérdéseim vizsgálatát. Következtetéseimben értékelem a vizsgálati eredményeimet és a „rozsályi modellt”, majd javaslatokat fogalmazok meg az élelmiszer-önrendelkezés elmélyítésére a településen.

4.1. Módszertan

Szakdolgozatom elkészítéséhez primer és szekunder forrásokat használtam. Az ismereteimet megalapozandó először szekunder forrásokból gyűjtöttem össze a Rozsályra vonatkozó ismereteket. Ezek nagy része interneten fellelhető információk voltak, illetve néhány szakirodalom, melyben foglalkoztak a faluval, vagy a térséggel. A község feltérképezése mellett összegyűjtöttem, és megvizsgáltam az alternatív élelmiszerrendszereknek és az élelmiszer-önrendelkezésnek a szakirodalmát, továbbá az ezekhez kapcsolódó problémákat.

A téma körüljárását követően felállítottam kutatási kérdéseimet, melyek megválaszolásához primer adatgyűjtés révén magam gyűjtöttem össze a szükséges információkat. Terepi munkámban segítségemre volt két diáktársam, akikkel közös tudományos diákköri dolgozatot készítettünk a térség foglalkoztatási helyzetéről (Horváth – Mihály – Supka, 2013). A helyszínen tehát két témában készítettünk vizsgálatot. A terepmunka előkészítése során meghatároztam azokat a kulcsembereket, akik a rozsályi modell felállításáért és működéséért felelnek, illetve rálátásuk van a dolgok működésére. Velük vettem fel először a kapcsolatot. Három napot dolgoztunk a terepen, melyből másfelet Rozsályon töltöttük, ahol interjúkat készítettünk a már említett kulcsfigurákkal, illetve a község átlagembereivel. Ezen felül kutatásaink során, számos nem rozsályi interjúalanyunk is volt, akiktől kívülállóként egy másik nézőpontból szemlélve számos hasznos információt kaptunk. Ezek közt az alanyok

között voltak olyanok, akiknek volt némi belelátásuk a falu működésébe, mivel saját kezdeményezéseik kapcsán folyamatos kapcsolatot ápoltak a rozsályiakkal, és voltak teljesen kívülállók is.

A községben négy személlyel készült formális interjú, illetve hat emberrel történt informális beszélgetés, ezen kívül a rozsályi modellről legalább nyolc fővel folytattunk diskurzust.

Még a leutazás megelőzően elkészítettem az interjúk vezérfonalát (ld. a mellékletekben), meghatározva azokat a kérdésköröket, illetve konkrét kérdéseket, melyek megválaszolása fontos volt a vizsgálatom szempontjából. A rozsályi interjúkat magam vezettem, míg két társam jegyzeteket készített, melyeket minden este papírra vetettünk, és kiegészítettünk friss emlékeinkkel. A visszautazást követően történt meg az interjúk feldolgozása a dolgozatírás folyamán, melynek során az interjúk alatt kapott válaszokat a vezérfonal struktúrájába beleillesztettem. A dolgozatírás során felmerülő kérdéseket, illetve problémákat utólagosan helyi kapcsolatunk segítségével tisztáztam.

4.2. Rozsály

„Rozsály az ország egyik leghátrányosabb helyzetű térségében, számos nehézséggel küzdve éli mindennapjait. Példája azonban jól mutatja, hogy egy kis település is kihasználhatja lehetőségeit, tud élhető környezetet teremteni lakosainak. A rozsályi emberek összefogása, munkaszeretete, a község iránti felelőssége lehetővé teszi, hogy Rozsály egy élő, szerethető falu legyen.” (Rozsály honlapja – Bevezető)¹⁸

Ezekkel a szavakkal köszönti az olvasót Rozsály bemutatkozó honlapja, ami az idegen olvasó számára akár sablonszövegnek is tűnhet, melyet bármely falu honlapján felfedezhetünk. Saját tapasztalatból mondhatom azonban, hogy ez a pár mondat mennyire igaz és kifejező.

¹⁸ <http://rozsaly.hu/> letöltés ideje: 2013. 02. 24.

Rozsály az ország legkeletibb csücskében, az egykori Szatmár megyében, a Túr és a Szamos folyók által határolt síkságon (Erdőhát) található, közel a román és az ukrán határokhoz. (ld. 4. ábra¹⁹) A Fehérgyarmati kistérség, melyben elhelyezkedik, az ország egyik legerősebben munkanélküliséggel (26%) sújtott perifériás területe, ezért az LHH (leghátrányosabb helyzetű) térségek közé tartozik. A rendszerváltozás után a környék elveszítette legfontosabb keleti felvevőpiacait, és ezt követően sem sikerült igazán bekapcsolódni a gazdaság vérkeringésébe. Emellett viszonylag távol esik minden nagy központtól, a térség igazi centruma, Szatmárnémeti pedig a világháborúk után Romániához került. Többek közt ezek a legfőbb okok vezettek a ma kialakult viszonyokhoz. (Horváth et al. 2013)

4. ábra – A Fehérgyarmati kistérség és Rozsály elhelyezkedése (forrás: TEIR)

A falu lakossága 837 fő, melyből a cigány kisebbség aránya ca. 15 %, hasonlóan a környékbeli arányokhoz. Ugyanez az összetétel az iskoláskorú gyermekek közt 50 %, ami a cigány lakosság fiatalodó korfájával magyarázható (bár ezen a számon nagyban torzítanak a környező települések idejáró tanulói). A teljes népesség az öregedési mutató alapján is fiatalodónak tekinthető, mivel minden 60 év felettire 1,7 fiatalos, 14 év alatti jut. (VÁTI TEIR)

A községben nyilvántartott álláskereső száma 98 volt 2011-ben. A munkanélküliek 20 %-a 25 év alatti volt, és 66 %-uk rendelkezett legfeljebb általános iskolai végzettséggel (VÁTI TEIR). A legfrissebb helyben gyűjtött adatok szerint a faluban 58 fő munkanélküli van, a 70 fős közmunkás állomány mellett.

¹⁹ <http://teir.vati.hu/> letöltés ideje: 2013. 04. 01

A legnagyobb foglalkoztató a közintézmények és az önkormányzat, melyet jól mutat, hogy csak a közfoglalkoztatás keretén belül 70 főnek nyújtanak munkalehetőséget, ami közel a lakosság 10%-a. A faluban ezenkívül akad néhány kereskedelmi egység (bolt, kocsmá), ezek azonban plusz munkaerőt nem tudnak foglalkoztatni, illetve van egy autószerelő műhely is, ahol 1 főt és egy kavicsbánya, ahol 5 főt tudnak munkával ellátni. A KSH adatai szerint a községben 261 regisztrált vállalkozás van (VÁTI TEIR), ez a szám valószínűleg az őstermelőket takarja.

A környéken a mezőgazdasági tevékenységek a jellemzőek. Az állattartás az utóbbi évtizedekben visszaszorult (korábban 800 tehenet tartottak a faluban ma 12-öt), általában szántóföldi művelést folytatnak a községben. Többnyire gabonát termesztenek, melyhez azonban a táji adottságok nem kedveznek. Ezen a folyókkal szabdalts területen a talaj többnyire homokos, aminek a vízgazdálkodása rossz. A múlt rendszer meliorációs infrastruktúrája már leromlott, használhatatlan. Nagy hagyománya van továbbá a gyümölcsstermesztésnek. Rozsályon az alma a jellemző gyümölcs, ugyanakkor a térség ismert a szilva- és a diótermesztésről (szatmári szilvalekvár és pálinka, milotai dió). A terület adottságai a gyümölcsstermesztésnek és a legeltetésnek kedveznek. (Horváth et al. 2013)

A község teljesen közművesített. A lakásállomány 80 %-a rendelkezik vezetékes vízzel, 67 %-a gázzal, valamint 62 %-a van bekötve a szennyvízközmű hálózatra (VÁTI TEIR). A lakott területen belüli utak állapota átlagos, azon kívül a környéken jellemzően igen rossz állapotúak.

A falu rendelkezik vasúti megállóval, ahol naponta hat vonatpár közlekedik, mely a falu határában fekszik (mav-start.hu)²⁰.

Rozsályban található a körjegyzőség központja, melyhez további két település tartozik, Zajta és Tiszaberek (ld. 5. ábra²¹). A faluban működik óvoda, iskola,

5. ábra – Rozsály és környéke (forrás: szatmarbereg.hu)

²⁰ <http://mav-start.hu/> letöltés ideje: 2013. 04. 20.

²¹ <http://szatmarbereg.hu/> letöltés ideje: 2013. 03. 01.

orvosi rendelő, védőnői tanácsadó, teleház, szociális központ, rendőrség, posta, gyógyszertár, piactér, három kocsmá, két vegyesbolt, szociális bolt és egy gazdabolt. (rozsaly.hu)²²

Kiemelkedő a közösségi élet a településen. Kilenc különböző csoport tevékenykedik, többek közt a Béres András hagyományőrző kör három csoporttal, asztalitenisz csapat, röplabda csapat, horgászcsapat, idősek klubja, Rozsály Községért Jóléti Szolgálat Helyi Alapítvány, Gyermekekért és Jövőért Alapítvány, Hajnalpelika Kulturális Egyesület, valamint a református énekkar.

Kívülről szemlélve vagy a statisztikai adatokat nézve Rozsály ugyanolyan kis falu, mint akármelyik szomszédja, ugyanazokkal a problémákkal küzd. Ha olvassuk a híreket és kicsit jobban szemügyre vesszük, akkor észrevehetjük, hogy itt valahogy jobban működnek a dolgok. Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy 'tán a bölcsek követ rejtegetik? Az igazság az, hogy nem csinálnak itt semmi különöset, csupán hallgatnak a „józan paraszti észre”, és próbálkoznak.

4.3. Úton az önellátás felé

Rozsályt legtöbbször „az önellátó faluként” szokták emlegetni, ami nem fed teljesen a valóságot, hiszen a modern kor szükségletei nem állíthatók elő mind egyhelyben (pl. kőolajmező nincs Rozsály alatt), ugyanakkor sokat tettek azért, hogy bizonyos fokú önellátást elérjenek. A dolog nyitja a helyi erőforrásokban keresendő, ami esetünkben a föld.

1992-ben megszűnt a rozsályi Rákóczi MGTSZ, és ezzel a legnagyobb foglalkoztató is. Már ekkor felismerték a falu vezetői azt a lehetőséget, melyet egy saját gazdaság jelenthet, ezért az akkori vezetés megvásárolt 80 hektárnyi állami földterületet, illetve részletre a TSZ eszközparkját. Ezen kezdte meg működését a falu gazdasága, ahol a helybéli munkanélkülieket tudták foglalkoztatni, és a napi 400 adagos közkonyhára meg tudtak termelni minden szükséges zöldséget.

1993-ban megalakult a Rozsály Községért Jóléti Alapítvány, az első ilyen célú a térségben, melynek kulcsszerepe volt a gazdaság működtetésében, ugyanis számos

²² <http://rozsaly.hu/> letöltés ideje: 2013. 02. 24.

feladatot az önkormányzat nem láthatott el (pl. az önkormányzat nem birtokolhatott minden földet, így azt hivatalosan az alapítvány adta bérbe az önkormányzatnak). Az alapítvány nagyon fontos szociális feladatokat lát el ebben a problémákkal halmozottan sújtott környéken. Többek közt működtetnek szociális fürdőt, helyi TV-t, szociális boltot, hagyományőrző kört, teleházat, nyitott tanulási központot, segítik az idős, rászoruló lakosságot és ösztönzik az öntevékeny háztáji gazdaságokat.

Kiemelném a szociális bolt szerepét, amely a helyi gazdálkodóknak nyújt értékesítési lehetőséget. Bárki beviheti az általa megtermelt terményeket, saját készítésű élelmiszereket vagy alkotásokat, melyeknek a bolt közepén külön tér van fenntartva. Egyetlen feltétele a forgalmazásnak a permetezési napló bemutatása. A bolt bizományi alapon működik, tehát nem kérnek az ide behozott árukért semmilyen helypénzt, a bevétel minden fillérje a termelőnél marad. Az utóbbi évben csak a helyi termékek 800.000 forint forgalmat generáltak. A legnagyobb eredmény azonban az, hogy a helyiek a sajátjuknak érzik a boltot. („Azt mondják, hogy a mi boltunk, nem azt, hogy alapítvány boltja.”)

Az alapítványnak nagy szerepe volt az emberek munkára nevelésében és helyi normák felállításában. Sok helyütt a munkanélküliség generációkon keresztül ível át, ami egy negatív viselkedési minta elmélyülésével jár. Gyerekek nőhetnek fel úgy, hogy nem látják, mi az a munka, ezért szükséges az emberek ilyen irányú szocializációja.

Az évek során, ha lehetősége nyílt rá, bővítette földterületeit a falu. Jelenleg 93 hektáron folyik a gazdálkodás, ebből 6 hektáron a zöldségtermesztés. Van 2 hektárnyi energiafűz, melyet a közintézmények fűtésénél hasznosítanak, ezen kívül van gyümölcsösük is. Az eszközállományuk teljes, vannak traktorjaik, kombájnjuk, teherautójuk és minden a karbantartásukhoz szükséges felszerelés. A gépi erő mellett, használnak állati erőt is, ugyanis a kezdeti két pónilóból mára egy több mint tízegyedes állománnyá növekedett, a gyerekek nagy örömeire.

A zöldségek mellett a konyhát hússal is ellátják, melyről az EU-konform vágóhíd gondoskodik. Ennek az ellátása a közel 70 sertést számláló neveldeből történik, melyhez a szükséges takarmányt a földeken szintén megtermelik.

Néhány évvel ezelőtt létesítettek egy betonüzemet is, ahol térköveket és kerítésoszlopokat gyártanak. Ez a tevékenység 3 főnek nyújt állást. Az előállított dolgok nagy részét saját maguk használják fel, de folyamatosan újítanak és értékesítenek is. Ez

a folyamatos fejlesztési szándék amúgy is jellemző az itteniekre. Számos közösségi épület is felépült a gazdaság fejlődésével párhuzamosan, nemsokára elkészül az új konyhaépület is.

A helyi munkaszervezés következetes és szigorú, be kell tartani az általánosan elfogadott közösségi normákat, ami a munkához jutás előfeltétele. Ezt néhány renitensen kívül mindenki elismeri. A teljesítmények értékelésénél is az elvégzett munka és a szorgalom az irányadó, ez az alapja a jutalomnak és az előmenetelnek.

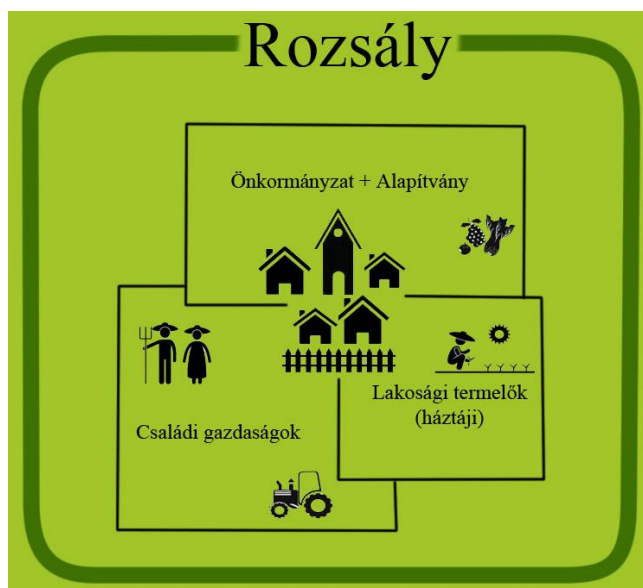
Ahogy épült Rozsály, úgy egyre többször került a figyelem középpontjába, sokszor szerepelt különböző híradásokban²³, a polgármestert gyakran hívják előadni mindenfelé, és a Belügyminisztérium is felfigyelt már az itt működő kezdeményezésre. Ezekből a hírekből azt láthatja az olvasó, hogy a falu sikeres, interjúalanyaim azonban árnyalják némiképp a képet. Szerintük itt sincs „kánaán”, csak ők már 20 évvel ezelőtt elkezdtek a problémákon dolgozni, amire a legtöbben csak most eszmélnek rá.

4.4. A „rozsályi modell”

Az előző két fejezetben megismerkedhetett az olvasó Rozsállyal, a következőkben viszont kísérletet teszek az összegyűjtött ismereteimből felállítani a településen működő „önellátó” rendszer modelljét.

4.4.1. Az aktorok

Az élelmiszer-önrendelkezés vizsgálatakor fontos számba vennünk azokat az aktorokat, akik valamilyen mezőgazdasági termelő tevékenységet folytatnak. Ebből a megközelítésből szemlélve Rozsályon három féle szereplő van (ld. 6. ábra):

6. ábra – A „rozsályi modell” szereplői (saját szerkesztés)

²³ Többek közt BBC, m1, HVG, Magyar Nemzet (hivatkozásokat ld. Irodalomjegyzék)

I. Önkormányzat + Alapítvány

A rozsályi gazdaság a két szervezet harmonikus együttműködésének a gyümölcse. A hírek kapcsán erről a jól működő kezdeményezésről hallhat az ember. A kooperáció lényege, hogy a magyar jogrend szerint bizonyos tevékenységeket nem végezhet az önkormányzat, így ezeket a feladatokat az alapítvány látja el és fordítva. Ezt a kapcsolatot tekinthetjük a civil és közszféra összefogásának, ahol a vezetőket, saját elmondásuk szerint is, a köz érdeke motiválja, és a dolgok megtervezésénél a faluban, mint egységben gondolkodnak (nem külön alapítványban és önkormányzatban). Sok helyütt épp a belső konfliktusok, a széthúzás miatt nem halad előre egy-egy község. Ez Rozsályra nem jellemző.

II. Lakossági termelők (háztáji)

Kevesebb szó esik a lakossági termelőkről, ugyanis a lakosság nagy része, a háztartások 80 %-a folytat valamilyen háztáji termelő tevékenységet. Az ő működésüket az alapítvány ösztönzi azáltal, hogy a közös gazdaság eszközparkját bárki igénybe veheti, kedvezményes lehetőséget nyújt növendék állatok beszerzésére, valamint a felesleg értékesítésére létrehozták a szociális boltot. A háztájinak fontos szerepe van egy-egy család önellátásában és némi mellékes jövedelem szerzésében. (A témáról részletesen beszámolunk TDK dolgozatunkban. Lásd Horváth et al. 2013) A lakossági termelők képviselik tehát a magánszektor közösség által támogatott részét.

III. Családi gazdaságok

A legkevésbé kerülnek előtérbe Rozsály esetében a családi gazdaságok, amelyeket az étel-miszer-önrendelkezés kapcsán kulcsszereplőként emlegetnek. Ők jelentik a magánszektor másik felét. A faluban öt család folytat mezőgazdálkodást 200-250 hektáros területeken. Ezek a gazdaságok ellátnak egy-egy családot, plusz munkaerőt csupán az idénymunkák alakalmával tudnak foglalkoztatni. Kapcsolatuk az alapítvánnyal és az önkormányzattal jó, ahol tudják, segítik egymás munkáját. Míg az első két csoport önellátásra termel és a felesleget belső piacon értékesíti, addig a családi gazdálkodók a falun kívülre termelnek (illetve folytatnak háztáji gazdálkodást is).

4.4.2. A mozgatórugók

A szereplők fenti megoszlása másutt is jellemző lehet, viszont nem biztos, hogy ugyanilyen eredménnyel is jár. Egy rendszer működését vizsgálva ezért érdemes megnéznünk, hogy a szereplőket milyen erők mozgatják és tartják össze, és melyek azok a mozgatórugók, amelyek Rozsály esetében esszenciálisak.

I. Közösségi erő

A közösségi erő gyakorlatilag a helyi gazdasági fejlődés motorja, melynek létrejöttéért egy szűk, cselekvő réteg felelős. Gyakorlatilag egyetlen család tagjai irányítják a falut, akik a szó legnemesebb értelmében magukénak érzik annak sorsát, sikerét. Erősek a rokoni-familiáris, a bizalmi és kliens kapcsolatok, melyek sokkal erősebb köteléket alkotnak, mint a polgári jog (Lányi et al. 2010). Az utóbbi évtizedekben ez a vezető réteg egységgé kovácsolta a falut és egy fejlett közösséget hozott létre, mely a rendszerváltozás előtt egyáltalán nem volt jellemző.

A közösségi erő mára a legfontosabb mozgatórugója a folyamatoknak és meghatározza a helyi kapcsolatokat és viselkedési normákat. Az itteni értékrend egyszerű, évezredes alapvetéseken alapul, mint a munka és a család szeretete, a munkaszervezésben is az ésszerűséget, az igazságosságot tartja szem előtt. Gyakorlatilag visszatér a gyökerekhez, ami leginkább a gazdaság működésében jelenik meg, mely olyan akár egy két századdal ezelőtti parasztgazdaság.

II. Polgármester

Rozsályon is, mint minden település életében, nagy jelentősége van a polgármester személyének. Kezében nagy hatalom és az ezzel járó minden felelősség is összpontosul. Ő a feladatok legfőbb irányítója, akit a többség, köztük az alapítvány is elfogad vezetőnek. A jól működő szervezethez kell egy egyértelmű hierarchia és egyfajta „szolgalelkűség”, a helyiek szerint. A polgármester delegálja a feladatokat, mindig ahhoz, aki a legjobban ért hozzá. Elmondása szerint a siker abban rejlik, hogy körülveszi magát szakemberekkel, akik a saját területükön a legjobbak, és hagyják őket szabadon dolgozni, elérve ezzel a munka legnagyobb hatékonyságát.

A rozsályi polgármester nagyon karizmatikus vezető, aki képes irányítani a falut, és képes folyamatosan alkalmazkodni a kedvezőtlen szabályozási környezethez „kreatív

jogszabály alkalmazással”, egyben össze tudja tartani a közösséget, és kifelé is tudja kommunikálni tapasztalataikat.

III. Szinergiák

A rozsályi modell központi eleme az önkormányzat és az alapítvány szoros együttműködése, melyben törekszenek a szinergikus hatások maximális kihasználására. Minden tervezési és megvalósítási folyamatnál a falu egységében gondolkodnak. Ez leginkább a két szervezet működése során nyilvánul meg, mivel a gyakorlatban nincsenek igazán elkülönülve. (pl.: Földeket mindkét fél tulajdonol, de a megművelés egyben történik.)

További szinergiákat próbálnak elérni azzal, hogy minél több közfeladat ellátására törekszenek. Ezek az intézmények így munkahelyeket jelentenek az itt élők számára, valamint biztos keresletet a konyha főztjére. A községben van rendőrség, aminek hatására kimondottan jó a közbiztonság. A rozsályi iskola több szomszédos települést is ellát, mely által egy magasabb képzettségű réteg (tanárok) számára is van munkalehetőség. A körjegyzőség központja is itt működik, ezáltal a hatósági munka is egy épületben folyik az önkormányzattal, ami megkönnyíti az ügyek intézését. Ezen kívül számos további intézményt tart fenn a falu, mint ECDL²⁴ központot, Nyitott Tanulási Központot²⁵, helyi televíziót, stb.

IV. Közmunka

Gyakorlatilag a fenti és korábban említett intézmények foglalkoztatják az aktív felnőtt korú lakosság nagy részét. Az igazán nagy foglalkoztató azonban a Start Közmunkaprogram²⁶ keretén belül az „önkormányzat+alapítványi gazdaság”.

A „rozsályi modell” működésének kulcseleme ugyanis az olcsó munkaerő, melyet az államilag támogatott közmunka biztosít. Ennek segítségével tudnak foglalkoztatni 70 főt, akik ezáltal biztos munkalehetőséghez jutnak, mivel a program hiányában a térségben legtöbbször nem találnának munkát. A rendelkezésre álló élőmunka egy olyan input, amely kivált egyrészt energiát és pénzt, mivel egyrészt kevesebb gépi erőt

²⁴ European Computer Driving Licence – Európai Számítógép-használói Jogosítvány

²⁵ A NYITOK egy olyan, oktatástechnikai eszközökkel felszerelt tanulási környezet, ahová bárki betérhet és bekapcsolódhat az igényeinek megfelelő tanfolyamba, foglalkozásba, egyéni és csoportos tanulási programba; segítséget kérhet különféle kompetenciák elsajátításához; illetve többedmagával kérheti önálló tanulási program megszervezését.

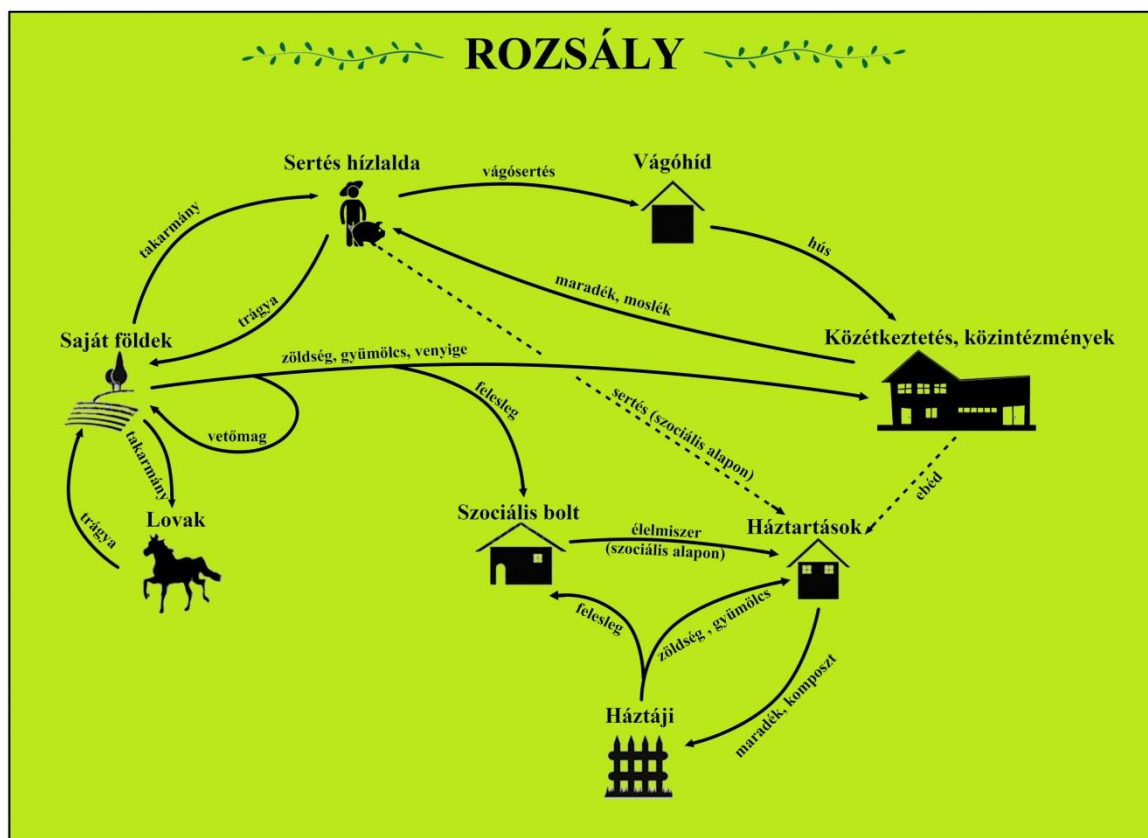
²⁶ 2013-tól Start Munkaprogram

használnak, másrészt a megtermelt javakat már nem szükséges máshonnan megvásárolni. Ezzel az inputtal működik a közösségi gazdaság.

Megjegyezném, hogy a közmunka program, mint az köztudott, nagyon megosztó a szakemberek, és a közvélemény körében. Ugyanakkor Rozsályban tapasztalt pozitív hatásai nem hagyhatók figyelmen kívül. Dolgozatomban nem fogom értékelni a közmunkát, viszont egy ilyen irányú hatásvizsgálat nagyon hasznos volna.

4.4.3. A gazdaság működése

A rozsályi gazdaság, ahogy azt már korábban is említettem, visszatért a régi parasztgazdaság működési elveihez. A lineáris folyamatokat újra körkörösíti. (Kajner, 2007) A helyi termelés folyamata a 7. ábrán látható.

7. ábra – A rozsályi gazdaság működése (saját szerkesztés)

A közösségi tulajdonban lévő földeken termelnek zöldséget és gyümölcsöt közvetlenül a konyhára, illetve a felesleget a lakosság körében szociális alapon kedvezményesen értékesítik. A burgonyából például vető krumplinak tesznek is félre

következő évre. Ezen kívül a földek takarmányt is adnak, amit egyrészt a sertések, másrészt a lovak ellátására használnak fel. A lovakat leginkább igavonásra használják, a sertéseket pedig a saját vágóhídon a megfelelő súly elérése után levágják. A serteshús és zsiradék a konyhára kerül, míg a konyháról származó maradék visszakerül a disznókhoz. A hizlaldában keletkező trágya pedig megy a földekre. A gyümölcsösben melléktermékként venyige is keletkezik, ami az energiafüzeshől származó vesszőkkel bálázásra kerül és a közintézmények fűtése során hasznosul.

A központi rendszerhez ezer szállal kapcsolódnak a helyi lakosok. A nagyrészüik valamelyik közintézményben dolgozik közalkalmazottként vagy közfoglalkoztatottként, gyermekeik a helyi iskolába járnak. Sokan étkeznek a közkonyhán, illetve sok időskorú a szociális ellátás részeként kap ételt a konyháról. A hátrányos helyzetű családoknak lehetőségük van kedvezményes sertés vásárlásra, akár részletfizetésre, illetve zöldség, gyümölcs vásárlására a szociális boltban, melyeket mind a közös gazdaságban termelnek meg.

A háztartások nagy része, kb. 80 %-a háztáji termelőtevékenységet is folytat, ezt az arányt alátámasztja az őstermelők száma is. Az itt megtermelt termények nagy része az önellátást szolgálja, a keletkező felesleget a szociális bolton keresztül értékesítik egymás közt. A keletkező szerves maradék komposztálásra kerül.

4.4.4. A helyi gazdaság

A Rozsályban működő rendszer alapvetően arra felismerésre épül, hogy a helyben megtermelt jövedelem nagy része, akár 75 %-a²⁷ máshol kerül elköltésre, ezért ennek megakadályozására próbál gátat állítani a pénz útjába. Mindent, amit lehet a helyi erőforrásokból a helyi munkaerőre támaszkodva szándékozik elérni, preferálva a helyi szereplőket (Bajmócy, 2011). Ez a helyi gazdaság alapja, és az akarva, akaratlanul kiválasztott fejlődési irány Rozsály számára. Ezt a célt szolgálja leglátványosabban a szociális bolt, amin keresztül mérhető is ez a fejlődés. Ahogy azt korábban is említettem 800.000 forintos forgalmat bonyolítottak le csak a helyi termékek.

A jelenlegi módon felhasznált Start források is ezt az elvet követik. A térség hátrányos jellege miatt ugyanis sokan szorulnak rá különböző szociális támogatásokra.

²⁷ Sztolyka Zoltán (polgármester)

Korábban az önkormányzat (a központi költségvetés terhére) pénzben kifizette a hátrányos helyzetű családoknak például a munkanélküli segélyt, vagy a lakhatási támogatást, stb. Ma azonban munkanélküli segély helyett munkát és munkabért kapnak azok, akik képesek dolgozni, melynek során termelő tevékenységet folytatnak, amivel csökkennek az önkormányzat ráfordításai (pl. nem kell megvennie a zöldségeket, disznóhúst). Emellett a lakhatási támogatást természetben kapják meg, melyet szintén a közmunka során állítanak elő. A falu tehát csökkenti kiadásait, miközben a szociális feszültségeket is mérsékli.

4.4.5. A teljes kép

Összefoglalva a „rozsályi modellt”, három szereplő végez termelést, az alapítvány és az önkormányzat együttesen, a lakossági termelők és a családi gazdaságok, akik szorosan együttműködnek egymással, és sok-sok szállal kapcsolódnak egymáshoz, de a rendszer magja az önkormányzat és az alapítvány által működtetett gazdaság. A szereplőket közösségi erő szervezi egységbe, ennek köszönhetően a falu a helyi gazdaság egységeként funkcionál, ahol a legfőbb vezérlő elv a „józan paraszti ész”, a logikus gondolkodás, ami megmutatkozik az egymást erősítő hatások kiaknázásán. A gazdaság működése során a régi hagyományos gazdaság elveit követi, és nagyrészt körkörös folyamatokra épül, amelyhez a legfontosabb inputot a közmunkából származó munkaerő jelenti. Az egész rendszer hierarchiájának élén a polgármester áll, aki menedzseli a folyamatokat.

4.5. A kutatási kérdések vizsgálata

Az eddigiekben ismertettem a „rozsályi modell” főbb motívumait, melyből már következtetni lehet a kutatásom során vizsgált kérdésekre. A következőkben pontokba szedve fogom vizsgálni ezeket a kérdéseket.

4.5.1. Megvalósul-e az élelmiszer-önrendelkezés Rozsályon?

Kutatásom megkezdése előtt azzal a feltételezéssel éltem, hogy Rozsályon nem valósul meg teljes egészében az élelmiszer-önrendelkezés, mivel már akkor felfigyeltem néhány ellentmondásra, melyeket nemsokára kifejték. Az élelmiszer-önrendelkezés összetettségéből következően a kérdés vizsgálata kellőképpen bonyolult, hiszen a világ számos pontján máshogy értelmezhető a fogalom. A 3.2.3-as fejezetben azonban meghatároztam azokat az alkotóelemeit, melyek a magyarországi keretek között és vizsgálatom szempontjából fontosak. Ezeket az alkotóelemeket tekintettem olyan mutatóknak, melyeket tovább boncoltam részösszetevőkre, és ezekhez alkottam meg kérdéseimet, melyekre az interjúk során kerestem a választ (lásd melléklet). Az interjúk során kapott válaszokat összegezve és elemezve az alábbiakra jutottam.

1. Autonómia

Ahogy korábban is említettem, Rozsályt az önellátó faluként szokták jellemezni. Ez az önellátása abban nyilvánul meg, hogy a konyha alapanyag szükségleteit a község gazdasága előteremti, minden olyan termék tekintetében, melyet helyben meg tud termelni. Ez azt jelenti, hogy az összes zöldséget, gyümölcsöt és disznóhúst a gazdaság termeli meg. A termelés autonómnak tekinthető, mivel amennyire lehet, megpróbálnak elszakadni a külső erőforrásoktól, ezért például a gépi erő helyett, ami fosszilis energiatülszór, állati vagy emberi erővel dolgoznak. Minimális vegyszert használnak, ugyanis a gyomirtásnál is nagyrészt emberi erőt használnak. A vetőmagokat bár helyi értékesítőtől szerzik be, vető krumplit például maguk tesznek félre. Az önellátás ezen a téren tehát megvalósul, hiszen felesleg is képződik.

A függetlenséget erősíti, hogy a termelőeszközök a közösség kezében vannak, úgy mint a termőföld, a munkagépek, munkaeszközök. Ezek tekintetében rendelkezik a

falu feles kapacitásokkal is. A gépeikkel rendszeresen végeznek bér munkákat, mely által plusz bevételhez jutnak.

Az önkormányzat elhatározta, hogy az energia terén is megpróbál függetlenedni, amit a fűtési rendszer átalakításával próbál elérni. Ennek keretében a gázfűtési rendszerről áttérnek fa-, illetve venyigetüzelésre, amihez az alapanyagot a gazdaság megtermeli a gyümölcsösben és egy 2 hektáros energiafűzesben. Az innen származó faanyag teljes mértékben fedezi a közintézmények egész évi fűtését.

A lakosság és a családi gazdálkodók is autonómnak tekinthetők a termelőeszközök tekintetében. Rozsályon a földterületek a helyiek kezében vannak, nincs nagyobb külső földtulajdonos. A faluban tapasztalható együttműködésnek köszönhetően a munkaeszközök, munkagépek hiánya sem jelent problémát, ugyanis az emberek megosztják egymással, amijük van, és nagyobb munkáknál be is segítenek egymásnak. A családi gazdálkodók, mivel piacra termelnek, ki vannak szolgáltatva a világpiaci áraknak, ugyanakkor a háztájiban előállított termékek a „belső” piacon kerülnek értékesítésre.

Ahogy a 4.4.2. fejezetben írtam, a „rozsályi modell” egyik kulcstényezője a közmunkaprogram révén rendelkezésre álló nagyszámú munkaerő, mely az egész rendszer legfontosabb inputját jelenti. A foglalkoztatásuk finanszírozásához azonban nagyrészt külső, állami forrásokat használnak fel. Az állami segítség nélkül csupán 15 fő munkabérét tudná kitermelni a gazdaság. Ugyanakkor pont az állami pénzek ésszerű felhasználásával próbálják növelni mozgásterüket, hiszen a termelőtevékenység során keletkező bevételeket visszaforgatják fejlesztésekbe, amelyekkel újabb munkahelyeket teremthetnek.

Összességében elmondhatjuk, hogy Rozsály sok tekintetben autonóm, ugyanakkor legalább ennyire függő is a helyzete, viszont ezen a téren nem teljesen beszűkültek a lehetőségei (ld. 4.7. fejezet).

2. Megélhetés

Az előző fejezetekből kitűnik, hogy Rozsályon erőteljesen törekszenek a munkahelyteremtésre. Ez megmutatkozik abban, hogy megpróbálnak minél több közfeladatot ellátni, hogy minden munkát lehetőleg helybéliekkel próbálnak

elvégeztetni, hogy ösztönzik a háztáji gazdálkodást, és természetesen, hogy belekezdtek a gazdálkodásba.

A gazdaság rengeteg embernek ad munkát, bár közmunka keretén belül. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a közmunka gyakorlatilag az egyetlen esély a szakképzetlen réteg számára a térségben. Ezért nagyon fontos, hogy a munkaszervezés megfelelő legyen, mindenkinek képességeihez mérten alakítsanak ki munkakört, a szorgalmat ösztönözzék, a munka legyen méltányos. Úgy vélem, Rozsályon a legjobban használják ki a közmunka adta lehetőséget, aminek az itt dolgozók is örülnek. A közmunka nem szabad, hogy cél legyen. Ez egy eszköz, mellyel az embereket vissza lehet vezetni a munkaerőpiacra. A Fehérgyarmati kistérségben viszont szűkös a munkaerő-piaci kereslet, így kérdéses, hogy az embereket hova lehet visszavezetni (Horváth et al. 2013).

Rozsályon már a kezdetekkor felismerték, hogy nem szabad hagyni a szociálisan hátrányos helyzetű réteget további lecsúszását. Gyakorlatilag emiatt jött létre a Jóléti Alapítvány. Az ő vezetésükkel az egész közösség tulajdonképpen felállított egy helyi szociális védőhálót, amelynek keretében a korábban már említett számos szociális szolgáltatást nyújtják, mely hozzájárul az alacsonyabb jövedelműek életkörülményeinek javításához. Emellett ösztönzik az embereket a háztáji gazdaság segítségével az önellátásra és a jövedelem kiegészítésre.

Összefoglalva tehát, Rozsályon, aki szeretne dolgozni, az hozzájuthat munkalehetőséghez, viszont ebből nem feltétlenül tud méltósággal megélni. Ezt a problémát próbálja meg feloldani az alapítvány, a szegények és rászorulóknak segítségével. A családi gazdálkodók ebből a szempontból jobb helyzetben vannak, mert ők képesek családjukat eltartani ebből a tevékenységből, bár további munkaerőt már nem képesek foglalkoztatni, csupán idényjelleggel.

3. Közösség

Ahogy már a korábbi fejezetekben is kiemelttem, Rozsályon rendkívül pezsgő közösségi élet alakult ki, ami pár évtizede még nem volt jellemző. A közösségépítés tudatosan zajlik, ez meg is mutatkozik a helyi csoportok számában (9 különböző csoport). A helyi csoportokon túl maga a gazdaság is egy közösség, és mint olyan, annak is megvannak a maga ünnepei. Minden évben kétszer, tavasszal és betakarításkor

közös rendezvényt szerveznek. Ezekkel a közös eseményekkel erősítik az összetartozás érzését.

A közösséghez tartozásnak ugyanakkor megvannak a maga szabályai. Fel van állítva egy normarendszer, amely olyan viselkedési szabályokból áll, mint például nem szabad alkoholt fogyasztani, nem szabad káromkodni, el kell végezni a munkát, minden szerszámot vissza kell szolgáltatni, nem szabad egymást heccelni, meg kell felelni az általános higiéniai elvárásoknak, stb. Aki ezt nem akarja betartani, az nehezebben fog érvényesülni, megeshet, hogy munkához is nehezebben jut legközelebb. Mindazonáltal a faluközösségen belüli összetartás erős, ami megmutatkozik egymás kölcsönös segítségével és a „helyi szociális hálóban”.

A 3.2.3. fejezetben szót ejtettem a közösség döntéshozatali funkciójáról. Rozsályon megmutatkozik egy erőteljes hierarchia, melynek csúcán a falu vezetője áll, akinek nagy befolyása van a mindennapi folyamatokra. A részvételi demokrácia elvei ebben az esetben nem érvényesülnek, ugyanakkor a rendszer nem antidemokratikus, hiszen a polgármestert a helyhatósági választásokon választja meg demokratikus keretek között a lakosság. Emellett a közösségi élet önműködő, arra a polgármesternek nincs ráhatása, ahogyan a háztáji és családi gazdálkodókra sincs közvetlenül, továbbá (elvben) az önkormányzat és az alapítvány együttműködése feltételez egyfajta civil kontrollt.

A közösségi élet tekintetében Rozsály eléggé fejlett, ugyanakkor a döntéshozatal mechanizmusai nem feltétlenül azonosak az élelmiszer-önrendelkezés alapelveivel, viszont a rendszer működését tekintve egyelőre hatékonynak látszanak.

4. Környezet

A falu gazdasága az AKG (agrár-környezetgazdálkodás) szabályai szerint működik, tehát a természeti erőforrások fenntartható használatán alapul a tevékenységük. Azzal, hogy a rozsályiak inkább a munkaerő-igényesebb gazdálkodási módokat választják, ez azt is jelenti, hogy kevesebb gépi erőt használnak, ami kevesebb üzemanyag-felhasználással jár, ami kisebb szén-dioxid kibocsátást jelent. A vegyszerhasználat is háttérbe szorul, mivel kézi erővel gyomtalanítanak.

Ugyanezeket a tevékenységeket a háztájinál már nem ismert, milyen módon végzik, mindazonáltal a kiskerti gazdálkodás kellőképpen kisléptékű. Sajnos tapasztalataim szerint a családi gazdálkodók csak akkor választanak környezetbarát

technológiát vagy gazdálkodási módot, ha ahhoz anyagi érdekük fűződik, ugyanakkor a Szatmár-Beregi Natúrpark²⁸, melynek Rozsály is a része, erre próbálja ösztönözni a területén élőket.

További jellegzetesség, hogy a fűtést fatüzeléssel oldják meg, ami szén-dioxid semleges, mivel újratermelik a tüzeléshez felhasznált fákat, illetve a helyben megtermelt árukat már nem kell szállítani, ami szintén csökkenti a környezetterhelést.

5. Egészség

Ahogy az előbbi bekezdésekben is írtam, Rozsályon környezetkímélő módon zajlik a termelés, így a megtermelt növények minősége is kiváló. Ebben a rendszerben a legfontosabb termék- és állategészségügyi szabályzó a termelő maga, mivel ő is és a gyermekei is a megtermelt javakat fogyasztják el a közétkeztetésen keresztül. Ezért mindenki abban érdekelt, hogy a lehető legjobb minőségű és legegészségesebb növényeket, gyümölcsöket termelje. Ezenkívül minden frissen kerül feldolgozásra és fogyasztásra, hiszen nincsenek nagy szállítási távolságok.

A szociális boltban felkínált termékek minőségét szavatolja, hogy a termelő nevével vannak fémjelezve. Egy faluban, mivel mindenki ismer mindenkit, ennél többre nincs is szükség.

A közétkeztetésben ügyelnek a tápláló és változatos étrendre. Minden nap kerül az asztalra friss gyümölcs és tejtermék, emellett heti egyszer házi készítésű süteményt is kapnak a gyerekek. Ügyelnek arra is, hogy minden gyermek megfelelő mennyiségű táplálékhoz jusson, ezért hétfőnként a szokásosnál kiadósabb reggelit szoktak kapni, mivel nem biztos, hogy hétfőig minden család asztalára jutott elegendő ebéd.

Véleményem szerint az élelmiszerbiztonság szempontjából Rozsály jól teljesít.

+1. Tudatosság

A Rozsályon élő emberek testközelből tapasztalhatják azokat a szociális problémákat, melyek a gazdasági rendszer melléktermékei. A döntéshozók körében teljesen tudatosan zajlik a függetlenedési törekvés és a helyi gazdaság szereplők preferálása. A „rozsályi modell” tehát szándékosan van így tervezve.

²⁸ <http://szatmarbereg.hu/> letöltés ideje: 2013. 03. 01.

A lakosság körében ez a tudatosság két ponton figyelhető meg. Az egyik az a lokálpatriotizmus, ami az utóbbi évtizedekben kialakult a közösség összetartó ereje révén. A másik pedig a szociális bolt és a helyi termékek sikere, melyet a lakosság magáénak érez. A bolt eredményessége még a döntéshozókat is meglepte.

Rozsályon nem hiszem, hogy tisztában lennének az élelmiszer-önrendelkezés paradigmájával, ugyanakkor ez nem feltétele a megvalósulásának, bár csökkenti a valószínűségét. Az ismereteket ugyanakkor bármikor lehet bővíteni. (ld. 4.7. fejezet)

Összegezve

A 2. táblázatban kulcsszavakban gyűjtöttem össze az egyes tényezőknél felmerülő érveket és ellenérveket, hogy megítélhessem, megvalósult-e az élelmiszer-önrendelkezés.

2. táblázat: Megvalósul-e az élelmiszer-önrendelkezés Rozsályon?

	Pro	Kontra	Összességében
Autonómia	Termelőeszközök tulajdona Termelési folyamat feletti kontrol Fűtési energia Háztáji termelés	Családi gazdálkodók (kiszolgáltattak a piacnak) Közmunka finanszírozása	Részben
Megélhetés	Munkahelyteremtés Családi gazdálkodók „Helyi szociális háló”	Alacsony munkabérek (közmunka) Kiszolgáltattott helyzet (közmunka)	Részben
Közösség	Fejlett közösségi élet Szolidaritás Lokálpatriotizmus	Demokratikus deficit (polgármester)	Részben
Környezet	Agrár-környezetgazdálkodás Szatmár-beregi Natúrpark Venyigetüzelés	Családi gazdálkodók (hagyományos módszerek)	Megvalósul
Egészség	Kiváló minőségű alapanyagok Megfelelő étrend „Helyi szociális háló”	Máshonnan beszerzett alapanyagok	Megvalósul
Tudatosság	Tervezés Lakosság (lokálpatriotizmus, szociális bolt)	Nem ismert az élelmiszer- önrendelkezés minden aspektusa	Megvalósul

saját szerkesztés

Az utolsó három tényező, azaz a környezet, az egészség és a tudatosság tekintetében egyértelműen azonosíthatóak a fő jellemzők, az autonómia, a megélhetés és a közösség terén azonban felmerülnek kételyek. Nem érték egyet tehát teljes mértékben Lányi és munkatársai kijelentésével, miszerint megvalósult az élelmiszer-önrendelkezés Rozsályon (Lányi et al. 2010, p.174).

Összességében úgy értékelem, hogy az élelmiszer-önrendelkezés részben valósult meg Rozsályon. A kérdés kellőképpen bonyolult, mivel a paradigma kapcsán a források kevés szót ejtenek egy-egy település élelmiszer-önrendelkezéséről. Ráadásul Magyarországon ez a megközelítés teljesen új dolog, még gyerekcipőben jár. Éppen ezért úgy hiszem, Rozsályon egy sajátos válfaja alakult ki, ami viszont folyamatosan fejlődik a nagyobb önrendelkezés irányába (ld. 4.6. fejezet).

4.5.2. Mennyire életképes a „rozsályi modell”?

Ha az ember az élelmiszer-önrendelkezésről olvas, akkor nem sok kritikával találkozunk. A paradigma támogatói nagyon sok mindent bírálnak, és pozitív jövőképpel kecsegtetnek, ha az élelmiszer-önrendelkezés útjára lépünk. Én azonban szkeptikus voltam abban, hogy valóban így van-e ez. Ténylegesen jó dolog-e az élelmiszer-önrendelkezés, és egyáltalán működőképes-e, főleg a hazai viszonyok között?

A kérdés vizsgálatát három kategóriában végeztem el: gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból. Mindegyik csoportban sorra veszem azokat a tényezőket, melyek csökkentik vagy növelik a fenntarthatóságot, végezetül összegzem az eredményeket. A kutatásom megkezdése előtt az volt a feltételezésem, hogy életképes a helyi kezdeményezés, mivel már elég régóta működik.

Gazdasági szempont

Mindjárt a legelején felhoznám, hogy Rozsály a pénzügyi források tekintetében nagyon kiszolgáltatott, mivel az egyik legfontosabb inputot, a közmunkát állami forrásokból finanszírozza. Ezt jól szemlélteti, hogy a jelenlegi 70 fő helyett csupán 15 főnek tudnának munkát adni a Start Közmunkaprogram nélkül. Ez egy változó szabályozási környezetben meglehetősen bizonytalan jövővel kecsegtet. Ugyanakkor bizakodásra ad okot, hogy a rendelkezésre álló pénzeket hasznosan használják fel, termelő tevékenységekre, ami által az önkormányzat kiadásait csökkentik. A folyamatos

fejlődési szándék is látványos, melynek révén próbálnak minél jobban saját lábra állni (pl. létrehozták a vágóhidat, betonüzemet).

Mindenképpen előremutatónak látom az öntevékeny háztáji gazdaságok ösztönzését, mellyel mindenki számára lehetőség nyílik egy bizonyos fokú önellátásra és jövedelem kiegészítésre. Ezt mutatja a szociális bolt 800.000 forintos forgalma is. A családi gazdálkodók, ahogy azt az előző fejezetben is kifejtettem, ki vannak téve a világpiazi hatásoknak, ugyanakkor képesek eltartani saját családjukat.

A legfontosabb tényező talán mégis az, hogy felismerték a döntéshozók, hogy mindennél fontosabb a pénz helyben tartása, a helyi gazdálkodók és vállalkozók preferálásával, ami meg is mutatkozik a „rozsályi modellben”. Összességében úgy vélem tehát, hogy bizonyos változtatásokkal (ld. 4.7. fejezet) a „rozsályi modell” hosszabb távon is fenntarthatóvá válhat, ma azonban csak rövidtávon látom ennek realitását.

Társadalmi szempont

Talán a társadalom szempontjából leginkább szembetűnő a „rozsályi modell” kedvező hatása. Ez megmutatkozik az erős és önszerveződő közösségekben. Sokat említettem már a faluban működő csoportokat és a közösségépítés szerepét. Működését tekintve ez úgy néz ki, hogy az önkormányzat és az alapítvány támogatással ösztönzi létrejöttüket, ugyanakkor ezek alulról szerveződő kezdeményezések, helyi igényekre születnek. Ezek a csoportok erősítik a helységhez való kötődést, a gyökereket, és kialakítják a maguk normáit. Egy csoporthoz való tartozás kötelezettségekkel is jár, ami abban nyilvánul meg, hogy mindenhol van jelképes tagdíj (pl. 100 Ft). Ennek a szemléletnek a háttérében az áll, hogy a helyiek szerint az emberek sokkal kevésbé vigyáznak az ajándékba kapott dolgokra, ezért mindenkinek hozzá kell járulnia, ha csak egy kicsit is, egy közösség boldogulásához. Mindennek következtében hosszú ideje működő kis közösségek jöttek létre, nagy elköteleződéssel.

Fontos tényező a falu szociálisan hátrányos helyzetű lakosainak (alacsony jövedelműek, cigányok, idősek) támogatása, melyet sok helyütt említettem a dolgozatomban, sokszor a „helyi szociális hálóként”. Ez a háló rengeteg mindent foglal magába, például a szociális gazdaságot, a szociális boltot, a családsegítő szolgálat munkáját, az idősek gondozását, a közétkeztetést, a szociális fürdőt, a tanulási

központot, és még sorolhatnám. Mindezeknek köszönhetően senkinek sincs veszélyben a létbiztonsága, és nincsenek etnikai konfliktusok.

Rozsály továbbá abban emelkedik ki a többi hasonló település közül, hogy van helyben munkalehetőség (legalábbis jelentősen több mint máshol), és hogy sok közszolgáltatást képes nyújtani, a gyerekek oktatásától elkezdve, a rendőrségen át, az idősök ellátásáig.

Egyetlen kritikai pontot emelnék ki, méghozzá a polgármester hegemoniáját, ami esetünkben személyiségének köszönhetően kedvező irányba befolyásolja a dolgokat, azonban jövőben ennek a rendszernek lehetnek hátrányai. Például, ha a polgármester személye vagy tettei ellenvéleményeket váltanak ki, akkor az megosztottsághoz vezethet, illetve kellő kontroll hiányában kedvezőtlen irányba terelheti a helyi folyamatokat.

Rozsályon összességében nézve erős a helyi társadalom kohéziója, vannak a helyiek számára lehetőségek, kitörési pontok, így véleményem szerint hosszú távon is fenntartható társadalmi szempontból a „rozsályi modell”.

Környezeti szempont

Rozsályon a gazdálkodás viszonylag kisléptékű. A gazdaság maga, egy modern kori paraszti gazdálkodásként működik, ahol megtalálják az egyensúlyt a gépesítés és az emberi-állati erő felhasználásában. Az AKG (agrár-környezetgazdálkodás) előírásai kellő biztosítékot adnak arra, hogy környezetkímélő termelés folyjon. Ugyanez nem feltétlenül igaz a családi gazdálkodókra. Ők sem gazdálkodnak azonban összefüggő nagy területeken, mivel a Rozsály környéki földek nagyon széttagoltak. Ez teremt egyfajta mozaikosságot, ami kedvezően hat az ökoszisztémára.

Fontosnak tartom, hogy a fűtési energia tekintetében elindultak az önellátás irányába, hiszen a fűtőanyag ellátás maximálisan biztosított a közintézmények tekintetében, melyek így kibocsátás semlegesen működhetnek.

A Szatmár-Beregi Natúrpark létrejötte a térségben számos további potenciált rejt magában, ami javíthatja a környezeti fenntarthatóságot. Az ő tevékenységük lesz az ökoszisztéma és környezeti értékek megóvásának a kulcsa a térségben. Úgy látom tehát, hogy Rozsályon nincs veszélyeztetve a természeti környezet, a gazdálkodási módok kisléptékűek és a társadalmi trendek révén várhatóan tovább fognak finomodni, ezért hosszú távon is életképes lehet a „rozsályi modell”.

Összegezve

A már ismert formában összegyűjtöttem kulcsszavakban az egyes tényezőknél felmerülő érveket és ellenérveket, hogy megválaszolhassam, mennyire életképes a „rozsályi modell”. Ezeket az eredményeket tartalmazza az alábbi táblázat.

3. táblázat: Mennyire életképes a „rozsályi modell”?

Szemponatok	Pro	Kontra	Életképesség
Gazdasági	Törekszik a nagyobb mozgástérre Háztáji Helyi gazdaság elvei	Állami forrásokra támaszkodik	Rövid-távon
Társadalmi	Alulról szerveződő összetartó közösségi csoportok „Helyi szociális háló” Munkalehetőségek Közzolgáltatások	Polgármester pozíciója	Hosszú távon
Környezeti	AKG Venyigetüzelés Szatmár-Beregi Natúrpark	Családi gazdálkodók (hagyományos gazdálkodási módszerek)	Hosszú távon

saját szerkesztés

A három szempontot értékelve úgy vélem, hogy a „rozsályi modell” fenn fog maradni, mivel a legfontosabb dolog, a helyi akarat, megvan ehhez. Neuralgikus pontként többször előkerült a közmunka finanszírozásának kérdése, ami nem tekinthető gazdaságilag fenntarthatónak hosszú távon, ugyanakkor folyamatosan keresik a lehetőségeket, és fejlesztenek. Ezért gondolom azt, hogy a rozsályi kezdeményezés, néhány feltétellel, de életképes. Ezen azonban lehet javítani (ld. 4.7. fejezet).

4.6. Következtetések

Mint vizsgálatomból kiderült, Rozsályon nem valósult meg teljes mértékben az élelmiszer-önrendelkezés, melynek számtalan oka lehet, mégis ezek közül a legfontosabb az, hogy nem is szándékozták ezt létrehozni. Ők csupán egy olyan célt tűztek ki, ami egybevág a mozgalom céljaival. Ez volt az önellátás és önrendelkezés. A rozsályi kezdeményezés ezen kívül korábbi is, mint az élelmiszer-önrendelkezés, mivel az alapítvány már 1993-ban megkezdte működését, míg az „Éhezés nélküli jövő” című

kiáltvány csupán 1996-ban jelent meg. Mindezek ellenére Rozsály közel került az élelmiszer-önrendelkezés megvalósításához.

Ehhez nagyon jó kiinduló adottságokkal rendelkeztek. A 2.2.3. fejezetben kiragadtam a magyar agrártörténetből három kulcstényezőt (a birtokviszonyok alakulása, a tsz-ek hatása, háztáji gazdálkodás), melyek meghatározzák a mai gazdálkodási lehetőségeket. Rozsályon ezek a tényezők kedvezően alakították a helyi viszonyokat. A rendszerváltozást követően a földek bár szétaprózodtak, nem kerültek falun kívüli kézbe, csak helyi gazdálkodók és az önkormányzat, illetve az alapítvány lettek a tulajdonosok úgy, hogy egyiküknél sem összpontosult nagyobb terület. A rozsályi Rákóczi MGTSZ-t a volt vezetők nem mentették át saját vállalkozásba, mint sok más helyen, így a falunak lehetősége volt a tsz eszközeit megvenni. Mindezek révén jöhetett létre a rozsályi szociális gazdaság, ami a „modell” alapját képezi. Ehhez jön még hozzá, hogy háztáji gazdálkodás mindig volt a faluban, így gyakorlatilag a múlt rendszer egy „találmányát” alkalmazták tovább.

Így indult meg a gazdálkodás a faluban, ami nem az élelmiszer-önrendelkezés elveire, hanem a józan paraszti észre támaszkodott. A működési elvei követték a régi paraszti gazdaságok mintáját, hiszen ahogyan régen csinálták a dolgokat, az ma lehet, hogy korszerűtlen, ugyanakkor munkaigényes, és itt sok feles munkaerő áll rendelkezésre. Plusz a lovak nem fogyasztanak gázolajat. Az „uradalom” élén, mint jó földesúr a polgármester áll, aki szívén viseli a falu sorsának alakulását. Az embernek egy modern kori feudalizmus juthat eszébe erről a helyzetről, ami sajnós a bérmunka sajátossága.

A polgármester hegemon pozícióját korábban már többször említettem, úgy gondolom azonban, hogy ennél sokkal árnyaltabb képet kell szemlélünk, annak ellenére, hogy valóban nagy befolyása van a dolgok alakulására a faluban. Az önkormányzat-alapítvány páros által működtetett gazdaság működésére nagy hatással van, mivel az alapítvány vezetője az önkormányzat alkalmazottja is egyben, és a gazdaság vezetője a polgármester édesapja. A probléma abból adódik, hogy több jogkör is összpontosul így a kezében. Ugyanakkor az alapítvány és önkormányzat összefonódását tekinthetjük egy szervezeti egységnek is, ahol a hatékony működés érdekében egy vezető van, mint minden profitorientált vállalatnál. Ebből a szemszögből a polgármester sokoldalúsága nagyban hozzájárul a működés sikeréhez.

Az általam felvázolt modellt tekintve szembetűnik, hogy három szereplőről beszélek, viszont a „rozsályi modell” működését tekintve nem szerepelnek ugyanakkora súllyal. Az önkormányzat+alapítvány szociális gazdasága kapja a főszerepet, és ezért is olyan nagy a falu vezetőjének a befolyása. Ez nem azért alakult ki így, mert a közös gazdaság elnyomná a többi gazdálkodót, éppen ellenkezőleg, hiszen ahol tudják, segítik egymást. Viszont a helyi gazdaságban, aminek az egysége esetünkben a falu, a többi résztvevő nem vesz akkora súllyal részt. Ezen lehet, és véleményem szerint kell is változtatni (ld. 4.7. fejezet).

Szintén sok alkalommal került szóba a közösség ereje. Ez a sajátosság nagyon pozitív Rozsályban, mert megteremt egy olyan értékalapot, amire stabilan lehet építkezni. Az embereknek ugyanis szüksége van értékekre. Olyan alapvető értékrendre, melyek az utóbbi évtizedekben elmosódtak, viszont a vidék társadalmában még sok helyütt megtalálhatjuk őket. Rozsályon ezáltal az emberek közti együttműködés is erősebb, mint máshol az országban. A magyarokra jellemző széthúzás nem jellemző itt, viszont szerte az országban a belső ellentétek miatt stagnál vagy hanyatlik egy-egy település.

Rozsály példájára azonban sokan felfigyeltek. A térségben folytatott további kutatásunk során, mindenhol követendőnek tartották Rozsályt (Horváth et al. 2013). Ezt mutatja továbbá, hogy a polgármestert számtalan helyre hívják előadni, és különösen fontos, hogy minisztériumi szinten is a figyelem középpontjába kerültek. Rozsály ugyanis a Start Közmunkaprogram egyik mintatelepülése volt. Többször kérték ki a polgármester véleményét gyakorlati kérdésekben, és az itteni kezdeményezésekből sok ötletet merített a jogalkotó a helyiek elmondása szerint. Egyre több településen kezdenek bele önkormányzati gazdálkodásba, amihez az állam már földeket is biztosít (umvp.eu²⁹).

Rozsályon egyszóval egy nagyon sajátos modell jött létre, amely sok mindenben hasonlít az élelmiszer-önrendelkezéshez, sőt akár a „rozsályi modellre” tekinthetünk az élelmiszer-önrendelkezés egy különös magyar fajtájaként. Ha azonban célul tűzzük ki az élelmiszer-önrendelkezés elérését a faluban szükség van további intézkedésekre, melyek vélhetőleg a település és az ott lakók javára válhatnak. Ezeket a javaslataimat mutatom be a következő fejezetben.

²⁹ <http://umvp.eu/> letöltés ideje: 2013. 04. 10.

4.7. Javaslatok

Tanulmányaim során számtalan alternatív kezdeményezéssel találkoztam, melyek egy-egy területen igazán sikeresek voltak. Ezekre az ismereteimre támaszkodva fogalmaztam meg néhány újítást a rozsályiak számára, melyekkel közelebb kerülhetnek az élelmiszer-önrendelkezéshez és erősíthetik a helyi önellátást. Leginkább azokra a területekre vonatkoznak javaslataim, melyek a vizsgálatom során problémásnak bizonyultak.

Javaslat 1. – Az élelmiszer-önrendelkezés tudatosítása

Ha Rózsályon valóban elhatároznák azt, hogy a falu elindul az élelmiszer-önrendelés útján, akkor mindenképp meg kellene ismerkednie a helyieknek a paradigma minden aspektusával. Ehhez valószínűleg a legnagyobb segítséget a téma magyarországi képviselője, a Védegylet jelentené, de bármely nagy európai szervezettel, amelyik részt vett a Nyeleni Europe fórumon ugyanúgy érdemes lehet eszmecserét folytatni. Ha mindenki tisztában van az alapelvekkel, sokkal egyszerűbben lehet tervezni, és közösen felállítani egy jövőképet, egy nemzetközi kapcsolatrendszer kiépítésével pedig alkalom nyílna újszerű tapasztalatcserére is.

Javaslat 2. – Stratégiaalkotás

Bevallom, nem tudom, mennyire rendelkezik Rózsály jól körülhatárolt és megfogalmazott célokkal és stratégiával (a hagyományos településfejlesztési terven kívül). Úgy vélem azonban, hogy egy hatékony fejlesztéshez mindenképpen szükség van jól körülhatárolt jövőképre, célokra és az ezek eléréséhez szükséges stratégiára, melyet a helyi társadalom elfogad és magáénak érez. Ennek helyi részvételen alapuló tervezési folyamatokra kell építenie, vagyis törekedni kell a lehető legtöbb rozsályi bevonására. A közös tervezés növeli a megvalósítás folyamatához való elköteleződést, ezáltal a célok elérését is.

Javaslat 3. – Részvételi demokrácia erősítése

Az élelmiszer-önrendelés egyik kulcsmotívuma a demokrácia, amely a „rozsályi modellben” nem jelenik meg igazán egyértelműen. Ennek elmélyítése érdekében jó kiindulás lehet az előbb említett közös stratégiaalkotás, de mindenképpen

szükségesnek érezném, a ma működő demokratikus intézmények (helyhatósági választás, polgármesteri fogadóóra, közmeghallgatás) mellett új mechanizmusok beépítését. Ennek érdekében létre kellene hozni egy teret, ahol minden érintett kellő súllyal tudná hallatni hangját, és befolyásolhatná a faluban történő folyamatokat.

Javaslat 4. – Cigány példakép

Rozsályon nagyon sokat tettek és tesznek a legalacsonyabb jövedelmű réteg, a cigány kisebbség felzárkóztatásáért. Ennek hatékonyságán jó példák felmutatásával lehetne tovább javítani, amely tudomásom szerint szándéka is az alapítványnak. A cél az volna, hogy a falu esélyt teremtsen arra, hogy cigányok közül is többen értelmiségivé válhassanak, legyenek azok tanítók, tanárok, jegyzők, papok vagy gazdasági vezetők, akik saját életük példájával és a közösségért való további felelősségvállalással mutatnának irányt minden alacsony sorból származónak. Ehhez elsősorban erős tehetséggondozó programra van szükség, utána pedig a közösség támogatására, ami megnyilvánulhat pénzügyi támogatásban (pl. ösztöndíj formájában), illetve egyéb segítséggel (pl. gyakorlati hely biztosításával, a kapcsolati tőke felhasználásával).

Javaslat 5. – További függetlenedés élelmiszer téren

Rozsály az élelmiszertermelés tekintetében rendelkezik még potenciálokkal. A mostani zöldség, gyümölcs és disznóhús mellett képes lehet további élelmiszerek előállítására, mely megvalósítására a 6-9. számú javaslataimban térek ki. Ezáltal tovább lehetne fokozni az önellátást. Ilyen élelmiszerek lehetnek a liszt és péktermékek, tojás, tej és tejtermékek, fűszerek, további húsfajták, valamint a hal.

Javaslat 6. – Saját bevételek erősítése, függetlenedés a közmunkától

A munkaerő finanszírozása egy olyan neuralgikus pont, amin mindenképpen változtatni kellene, hogy hosszú távon is saját lábára állhasson a „rozsályi modell”. Ez nagyon nehéz feladat, ugyanakkor szükséges. A cél az volna, hogy gazdaságilag is fenntartható tevékenységeket kell kitalálni és megvalósítani, ami ki tudja termelni magából egy-egy helyi lakos munkabérét. Erre egy kifejezetten jó példa a betonüzem, de úgy vélem elsősorban az élelmiszer előállítás és feldolgozás lenne erre az ideális terep. Ilyen gazdasági tevékenység lehetne egy malom vagy pékség működtetése, ami egyrészt termelhetne profitot, másrészt kielégíthetné helyi erőforrásokból a helyi szükségleteket. Az elkészült halastóban is működhetne állandó halászat. Sok esetben

egy szélesebb összefogással nagyobb eredményt lehet elérni (ld. 9. számú példa), ezért meg kell vizsgálni, hogy milyen szereplőket lehetne bevonni ezekbe a tevékenységekbe.

Javaslat 7. – Öntevékeny háztáji ösztönzése

A háztáji termelés egy kiváló önellátási és jövedelem-kiegészítési forma, ami jelenleg is jól működik a faluban. Ennek továbbfejlesztésére is lenne azonban ötletem. Az önkormányzat köthetne hosszú távú megállapodást az őstermelőkkel bizonyos termékekre. Ez a módszer véleményem szerint kifejezetten alkalmas volna a konyha tojással való ellátására. De megfontolandó lehet még a lekvár és a fűszernövények beszerzése is a lakossági termelőktől. Az együttműködésnek több formája is elképzelhető abból a szempontból, hogy az önkormányzat mennyire járuljon hozzá a termeléshez. Ez lehetne egy teljesen laza kapcsolat, ahol a konyha csupán felvásárló, de erősítve a szociális vonalat lehetne szorosabb is, ahol az önkormányzat valamilyen mértékben beszállna a vetőmag vagy naposcsibe beszerzésébe, majd megvásárolná a kész termékeket.

Javaslat 8. – A családi gazdálkodók helyzetbe hozása

Hasonló együttműködést el tudnék képzelni a családi gazdálkodókkal is, amelyben az önkormányzat jelentené a biztos felvevőpiacot a helyi termékekre, terményekre. Ha beindulna egy malom, akkor a gabona potenciálisan ilyen áru lehetne. A nagyobb méretgazdaságosságot igénylő tejtermékek esetében is úgy gondolom, hogy megvalósítható volna egy hasonló rendszer. A tej közvetlen értékesítése jóval a piaci ár feletti eladást tenne lehetővé, ami megfelelő üzemmérettel életképes gazdálkodást eredményezhetne. A cél az ellátási láncok lerövidítése, mely által a termelő és a vásárló is jól jár. Ha már kialakulna egy működő belső piac, akkor elképzelhető lenne a falun kívüli terjeszkedés. Ebben a felállásban is részt vállalhat anyagilag különböző mértékben az önkormányzat (pl. közös üzemek működtetésében vagy közös szervezeti formában).

Javaslat 9. – A rozsályi termelők összefogása

Amennyiben a helyi termelők nagyobb méretű termelést szeretnének folytatni, úgy célszerű lenne a különböző csoportok összefogása, amit egy termelői értékesítő szervezetként (TÉSZ) tudnék elképzelni. A rozsályi termékek akár egy közös márkajelzést is kaphatnának. Ez az értékesítési forma elsősorban a Rozsályon kívüli

piacokat célozná, ugyanakkor egy második gazdasági lábat jelenthetne, ahol a felesleget tudnák értékesíteni.

Javaslat 10. – Környezeti gazdálkodás erősítése

Bár Rozsályon a sokat emlegetett agrár-környezetgazdálkodás folyik, ugyanakkor saját tapasztalataim szerint Magyarországon a környezetvédelem a legtöbb ember számára nem tudatos, csupán különböző ösztönzők segítségével lehet a kívánatos magatartást elérni. Mivel Rozsályon jelenleg csak kis léptékű gazdálkodás folyik, ezért itt nem olyan húsba vágó a probléma, ugyanakkor az ember a környezetében él, ezért annak megóvása elemi érdeke kell hogy legyen. Ebben a szemléletformálásban és a jó gyakorlatok elterjesztésében jelenthet segítséget a Szatmár-Beregi Natúrpark. Egy közös márkát ráadásul az ökotudatos termelési módok erősíthetnének.

Javaslat 11. – Energiafüggetlenség erősítése

Ha Rozsály igazán önellátóvá szeretne válni, kulcskérdés, hogy honnan szerzi be a szükséges energiát, legyen szó fűtésről vagy villamos áramról. A hőenergia előállítás tekintetében nagy lépést tettek, ugyanakkor további beruházásokkal a melegvíz- és az áramellátás problémáját is meg lehetne oldani. Ehhez a modern technika adta lehetőségek egész tárháza áll rendelkezésre, a szélturbinától kezdve a napkollektorokon keresztül a napelemekig. Az energiatermelési újítások mellett az energiahatékonysági intézkedések is kedvezőek lehetnek, mint például a passzívház technológiák, zöld tetők, ökotudatos építészeti módszerek, izzócserék stb. Természetesen mindezek beruházási költsége magas, de célszerű beletervezni a falu stratégiájába, mivel bármikor előállhat egy kedvező helyzet (pl. pályázati lehetőség), amikor a megvalósítás karnyújtásnyira kerül.

Hiszem, hogy Rozsály jó alapokkal rendelkezik a további fejlesztésekhez, amelyek a fennmaradás kulcsát képviselik. Ehhez azonban fókuszálni kell az energiákat, és tudatosan kell felépíteni azokat a folyamatokat, melyek révén elérhetővé válnak a közösség vágyai.

5. Összegzés

Elérkezvén dolgozatom legvégéhez összegzem munkámat és kutatási eredményeimet, felvázolva a szakdolgozatomban legfőbb pontjait.

A témám elhelyezéséhez betekintést adtam legelőször az általam olvasott szakirodalmakba. Ez a rész két nagy szerkezeti egységből épül fel. Az elsőben a vidék, a mezőgazdaság és az élelmiszerrendszer problémáit dolgoztam fel, melyet a második részben a problémák megoldására irányuló alternatívák bemutatása követett.

A globális gazdasági és élelmiszerrendszerünknek akadnak hiányosságai, melyek számtalan kedvezőtlen következménnyel járnak, amik szemmel láthatóan jelentkeznek a vidéki térségek és a falvak leépülésében. Dolgozatomban elején az olvasó megismerkedhetett a vidék és a hozzá szorosan kapcsolódó mezőgazdaság jelentőségével, fejlődési útjával és azokkal a főbb folyamatokkal, tényezőkkel, melyek a jelenlegi helyzet kialakulásához vezettek. Ennek keretében bemutattam röviden a hazai agrárium történetét, és többek közt a Közös Agrárpolitika hatásait, illetve néhány példán keresztül illusztráltam a globális viszonyokat.

A rendszerszintű problémákra ugyanakkor megindult a megoldáskeresés is, melyet a 3. fejezetben ismertettem. Ebben szót ejtek az alternatív élelmiszerrendszerekről, vagyis azokról a kezdeményezésekről, melyek helyi szinten indultak meg szerte a világban, hogy az adott terület problémáira reflektáljanak. Dolguk azonban nehéz volt, mivel befolyásuk nem volt elegendő átfogó változáshoz, egészen az élelmiszer-önrendelkezés megjelenéséig. Ez a politikai hívószó fokozatosan egységbe tömörítette a megoldáskeresőket, és igazi súlyt adott mondanivalójuknak.

Az élelmiszer-önrendelkezés ugyanis számos ponton kritizálja a fennálló gazdasági modellt, és gyökeresen új paradigmát vezet be, mert kimondja, hogy az élelmiszerek előállításának kell meghatározni saját gazdasági és élelmiszerpolitikájukat. Dolgozatomban bemutattam ezt az új megközelítést, összehasonlítva a jelenlegi gazdasági rendszerünkkel, és meghatároztam a főbb összetevőit is, megalapozva ezzel vizsgálatomat. A mozgalom folyamatosan terjed a világban, Dél-Amerikában már van olyan ország, ahol alkotmányba emelték az élelmiszer-önrendelkezést. Rozsály példája kapcsán pedig úgy véltem, hogy Magyarországon is megjelent. Ez a feltételezés vezetett el a kutatásomhoz.

Munkám második felében rátértem saját kutatásomra, melyet Rozsály településen végeztem el. A legfontosabb vizsgálati kérdésem az volt, hogy **megvalósul-e az élelmiszer-önrendelkezés Rozsályon**, továbbá arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy **mennyire lehet életképes a rozsályi kezdeményezés**. Kérdéseim megválaszolásához először azonban rendszereztem a Rozsállyal kapcsolatos ismereteimet.

Legelőször összegyűjtöttem a faluról szóló általános tudnivalókat, és bemutattam a rozsályi önellátásra irányuló kezdeményezés kialakulását és jellemzőit. Ezt követően körülhatároltam a „rozsályi modellt”, bemutatva annak szereplőit, legfőbb mozgatórugóit, a mezőgazdálkodás és a helyi gazdaság mechanizmusait. Mindezek után megkezdtem kutatási kérdéseim vizsgálatát. Ennek azonban korlátot szabott a távoli helyszínen rendelkezésre álló idő, és így az interjúalanyok száma. Árnyalhatta volna valószínűleg a képet további alanyok bevonása.

Az élelmiszer-önrendelkezés megvalósulásának vizsgálatához összetevőire bontottam a fogalmat, majd külön-külön elemeztem ezeket. Három összetevő, a környezet, az egészség és a tudatosság esetében véltem úgy, hogy azonos irányt követ a „rozsályi modell” az élelmiszer-önrendelkezéssel, a három másik, vagyis az autonómia, a megélhetés és a közösség tekintetében azonban csak részben fedi egymást a két kezdeményezés. Összességében tehát arra a következtetésre jutottam, hogy **az élelmiszer-önrendelkezés csak részben valósult meg a településen**.

A „rozsályi modell” életképességének vizsgálatát három szempontból (gazdasági, társadalmi, környezeti) végeztem el. Ebből az derült ki, hogy **bizonyos feltételek teljesülése esetén a modell fenntartható**, gazdaságilag ugyanis nagy függőséget mutatott az állami forrásoktól, a közmunka finanszírozása miatt. Rozsályon nagyon erős és összetartó a közösség, valamint kisléptékű gazdálkodást folytatnak, ezért társadalmi és környezeti szempontból fenntarthatónak ítéltam a kezdeményezést.

Rozsályon a közmunka mellett további kérdéses pont volt a polgármester személyének megítélése, valamint a termelők közül a családi gazdálkodók és a lakossági termelők súlya a modellben. Nagy erőssége volt azonban a közösségi erő mellett a „helyi szociális háló” létrehozása, a gazdálkodás megszervezése és a helyi szereplők együttműködése. Rozsályon tehát működik egy nagyon előremutató és példaértékű kezdeményezés, melyre sokan felfigyeltek már az országban. Kérdéses,

hogy mennyire tudna széles körben elterjedni, ennek további vizsgálata mindenképpen ajánlatos volna.

Dolgozatom zárásaként javaslatokat fogalmaztam meg a rozsályiak számára, abból a célból, hogy miképpen lehetne elmélyíteni az élelmiszer-önrendelkezést a településen, illetve hogyan lehetne hosszú távon fenntarthatóvá tenni a „rozsályi modellt”.

Rozsály példáján keresztül szemlélve, az élelmiszer-önrendelkezés paradigmája nagy potenciálokat rejt magában a hátrányos helyzetű magyar térségek számára. Véleményem szerint ez jelenthet megoldást a rurális térségek jelenlegi problémáira szerte a világon, így Magyarországon is. Ehhez azonban egy átfogó szemléletformálásra van szükség, hogy mindenki megértse szerepét és felelősségét a jelenlegi rendszer működésében. Fogyasztói döntéseink révén mi vagyunk az egész piaci rendszernek az alapjai, ezért átfogó változást is csak alulról építkezve, társadalmi nyomásra lehetne elérni, amelynek végül az intézményrendszer megváltozásában is testet kell öltenie: mikor Rozsály nem kivétel lesz, hanem a megszokott, elterjedt megoldás.

6. Irodalomjegyzék

Nyomtatott források:

Ángyán József – Ónodi Gábor – Podmaniczky László (2002): Fenntartható mezőgazdaság, élő vidék, In.: Pálvölgyi Tamás – Nemes Csaba – Tamás Zsuzsanna (szerk.): Vissza vagy hova – Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon, Tertia Kiadó, Budapest, pp. 219-226

Bajmócy Zoltán (2011): Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe, JATEPress, Szeged

Balázs Bálint – Simonyi Borbála (2009): Együtt a helyi élelmiszer-rendszerekért, Védegylet, Budapest

Balázs Bálint (2011): Kooperatív kutatás a hazai élelmiszer-hálózatok elősegítésére, In.: Pataki György – Vári Anna (szerk.): Részvétel – Akció – Kutatás, Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, pp. 140-162

Beluszky Pál – Sikos T. Tamás (2008): Változó falvaink, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest

Boda Zsolt (2004): Globális Ökopolitika, Helikon Kiadó, Budapest

Európai Bizottság (2007): Az Európai Unió kiváló minőségű mezőgazdasági termékeire vonatkozó politikája, Európai Községek, Luxembourg

FAO (2012): The State of food insecurity in the World 2012, FAO, Rome

Feenstra, G. (2002): Creating space for sustainable food systems: Lessons from field, In.: Agriculture and Human Values vol. 19. no. 2. pp. 99-106., Kluwer Academic Publisher, Netherlands

Heinrich-Böll Stiftung – Umwelt und Naturschutz – Le Monde diplomatique (2013): Fleischatlas, Heinrich-Böll Stiftung, Berlin

Horváth Ádám – Mihály Melinda – Supka Bálint (2013): A Fehérgyarmati kistérség elemzése – Foglalkoztatási lehetőségek a szilva hazájában, TDK dolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest

Ivicz Mihály (2004): A magyar mezőgazdaság XX. századi helyzetének elemzése különös tekintettel a kisbirtokra, doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest

Kajner Péter (2007): Gazda(g)ságunk újrafelfedezése, L'Harmattan Kiadó, Budapest

- Kajner Péter (2010): Végkiárusítás előtt, In.: Lányi András – Farkas Gabriella (szerk.): Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható?, L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 237-279
- Kiss Károly (2008): Zöld gazdaságpolitika, egyetemi jegyzet, Budapest
- Korzenszky Anna– Albertíni Balázs– Gosztonyi Márton– Kassa Nóra– Király Gábor– Papp Ábris (2010): SZÖVET-tan, In.: Lányi András – Farkas Gabriella (szerk.): Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható?, L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 191-236
- Lányi András – Kovács Orsolya – Lakatos Lilla – Dezsény Zoltán (2010): Fenntarthatósági kezdeményezések a Beregben és Szatmárban, In.: Lányi András – Farkas Gabriella (szerk.): Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható?, L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 146-190
- Magda Róbert (2001): A magyarországi természeti erőforrások gazdaságtana és hasznosítása, Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Robin, M-M. (2009): Monsanto szerint a világ, Pallas Páholy Kiadó, Budapest
- Roep, D. – Wiskerke, H. (ed.) (2006): Nourishing Networks: Fourteen lessons about creating sustainable food supply chains, Rural Sociology Group of Wageningen University and Reed Business Information, Doetinchem
- Simonyi Borbála – Varga Géza (2006): Élelmiszer-önrendelkezés, Végegylet, Budapest

Internetes források:

- A Szatmár Beregi Natúrpark szakmai dokumentációja (2008):
<http://szatmarbereg.hu/>
letöltés ideje: 2013. 03. 01.
- Declaration of Nyeleni (2007): <http://www.nyeleni.org/spip.php?article290>
letöltés ideje: 2013. 04. 12.
- Aubrée, P. – Berger, B. (2011): Local food networks in Brittany, In.: Agricultural Innovation: Sustaining What Agriculture?, project-wide final report, CREPE, pp. 24-25, http://www.tni.org/sites/www.tni.org/files/download/CREPE_Final_Report.pdf
letöltés ideje: 2013. 04. 20.
- m1 (2012): Egy mintafalu hétköznapijai: Rozsály,
http://videotar.mtv.hu/Videok/2012/03/14/09/Egy_mintafalu_hetkoznapjai_Rozsaly.aspx
letöltés ideje: 2012. 10. 10.
- Mark Winne (2005): Community Food Security: Promoting Food Security and Building Healthy Food Systems, Community Food Security Coalition, Venice, CA.,
<http://www.hungercenter.org/wp-content/uploads/2011/07/Community-Food-Security-Mark-Winne.pdf>
letöltés ideje: 2012. 11. 20.
- McFadden, S. (2004): The History of Community Supported Agriculture, Rodale Institute,
<http://www.newfarm.org/features/0104/csa-history/part1.shtml>
letöltés ideje: 2013.04.10.
- Nyeleni Europe Declaration (2011): <http://www.nyelenieurope.net/foodsovcap/declaration>
letöltés ideje: 2013. 04. 12.
- Pena, K. (2008): Opening the Door to Food Sovereignty in Ecuador, Food First News and Views, Winter 2008, vol. 30. no. 111. p.4.,
<http://www.foodfirst.org/sites/www.foodfirst.org/files/pdf/N+V%20winter%202008%2012-2-08.pdf>
letöltés ideje: 2013. 03. 29.
- Reed, J. (2011): Hungary's answer to unemployment: manual labour, BBC News, Rozsály,
<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16309078>
letöltés ideje: 2013. 04. 05.
- Rosset, P. (2003): Food Sovereignty: Global Rallying Cry of Farmer Movements, Backgrounder, vol. 9., no. 4. <http://www.foodfirst.org/fr/node/47>
letöltés ideje: 2013. 03. 29.
- Stiller (2012): Rozsály, az önellátó falu Szabolcsban, HVG,
http://hvg.hu/nagyitas/20121016_Ha_nem_fognak_szantani_es_aratni_nagyitas
letöltés ideje: 2012. 10. 18.

- Székely Sarolta (2012): Ezért mentek tönkre a magyar cukorgyárak, Menedzsment Fórum,
http://www.mfor.hu/cikkek/A_kormanyzati_szandek_hianya_is_a_cukorgyarak_vesztet_okozta.html
letöltés ideje: 2013. 03. 03.
- Velkei Tamás (2009): Rozsály, az önellátó település, Magyar Nemzet,
http://mno.hu/migr_1834/rozsaly_az_onellato_telepules-325714
letöltés ideje: 2012. 10. 10.
- Via Campesina (1996): Food Sovereignty: A future without hunger,
<http://www.voiceoftheturtle.org/library/1996%20Declaration%20of%20Food%20Sovereignty.pdf>
letöltés ideje: 2013. 02. 12.
- Wittman, H. – Desmarais, A. – Wiebe, N. (2010): Food Sovereignty - Reconnecting Food, Nature and Community, idézi Wikipedia:
http://en.wikipedia.org/wiki/Food_sovereignty
letöltés ideje: 2013. 04. 10.

Weboldalak:

- BruxInfo: <http://www.bruinfo.hu/cikk/00000000-gmo-korlatolasok-az-europai-unio-ellen-itelt-a-wto.html>
letöltés ideje: 2013. 04. 08.
- EUvonal: http://www.euvonal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=1
letöltés ideje: 2013. 04. 06.
- La Via Campesina: <http://viacampesina.org/>
letöltés ideje: 2013. 03. 30.
- Máv-Start honlapja: <http://elvira.mav-start.hu/elvira.dll/xslvzs/af?i=2799&d=13.04.11&language=1&ed=5165D490>
letöltés ideje: 2013. 04. 11.
- Nyeléni Europe: <http://www.nyelenieurope.net/en/>
letöltés ideje: 2013. 04. 12.
- Rozsály honlapja: <http://www.rozsaly.hu/>
letöltés ideje: 2013. 02. 04.
- Szatmár-Beregi Natúrpark: <http://szatmarbereg.hu/>
letöltés ideje: 2013. 03. 01.
- Szatyor Egyesület: <http://szatyorbolt.hu/>
letöltés ideje: 2013. 04. 19.
- Új Magyarország Vidékfejlesztési Program: <http://umvp.eu/> *letöltés ideje:* 2013. 03. 10.
- VÁTI TEIR: <http://teir.vati.hu/>
letöltés ideje: 2013. 04. 01.
- World Food Programme: <http://www.wfp.org/hunger/downloadmap>
letöltés ideje: 2013. 04. 20.

Ábrák és táblázatok jegyzéke

1. ábra – A közép-európai flóra diverzitásának változása, forrás: Kajner (2007) p. 24 ...	5
2. ábra – A KAP átalakítási folyamata, forrás: Ángyán et al. (2002) p. 225	12
3. ábra – Éhínség a világban 2011-ben (forrás: World Food Programme: www.wfp.org) <i>letöltés ideje:</i> 2013. 04. 20	15
4. ábra – A Fehérgyarmati kistérség és Rozsály elhelyezkedése (forrás: TEIR) <i>letöltés ideje:</i> 2013. 04. 01.....	33
5. ábra – Rozsály és környéke (forrás: szatmarbereg.hu) <i>letöltés ideje:</i> 2013. 03. 01 ...	34
6. ábra – A „rozsályi modell” szereplői (saját szerkesztés)	37
7. ábra – A rozsályi gazdaság működése (saját szerkesztés)	41
1. táblázat – A domináns gazdasági modell és az élelmiszer-önrendelkezés modelljének összehasonlítása (Moore, 2003 alapján saját szerkesztés)	26
2. táblázat – Megvalósul-e az élelmiszer-önrendelkezés Rozsályon? (saját szerk.).....	49
3. táblázat – Mennyire életképes a „rozsályi modell”? (saját szerkesztés).....	53

7. Mellékletek

1. számú melléklet:

Élelmiszer-önrendelkezés: éhezés nélküli jövő

VIA CAMPESINA THE RIGHT TO PRODUCE AND ACCESS TO LAND

Food Sovereignty: A Future without Hunger

We, the Via Campesina, a growing movement of farm workers, peasant, farm and indigenous peoples' organizations from all the regions of the world know that food security cannot be achieved without taking full account of those who produce food. Any discussion that ignores our contribution will fail to eradicate poverty and hunger.

Food is a basic human right. This right can only be realized in a system where food sovereignty is guaranteed. Food sovereignty is the right of each nation to maintain and develop its own capacity to produce its basic foods respecting cultural and productive diversity. We have the right to produce our own food in our own territory. Food sovereignty is a precondition to genuine food security.

We, the Via Campesina reject the economic and political conditions which destroy our livelihoods, our communities, our cultures and our natural environment. The liberalization of trade and its economic policies of structural adjustment have globalized poverty and hunger in the world and are destroying local productive capacities and rural societies. This corporate agenda takes no account of food security for people. It is an inequitable system that treats both nature and people as a means to an end with the sole aim of generating profits for a few. Peasants and small farmers are denied access to and control over land, water, seeds and natural resources. Our response to the increasingly hostile environment is to collectively challenge these conditions and develop alternatives.

We are determined to create rural economies which are based on respect for ourselves and the earth, on food sovereignty and fair trade. Women play a central role in household and community food sovereignty. Hence they have an inherent right to resources for food production, land, credit, capital, technology, education and social services, and equal opportunity to develop and employ their skills. We are convinced that the global problem of food insecurity can and must be resolved. Food sovereignty can only be achieved through solidarity and the political will to implement alternatives.

Long-term food security depends on those who produce food and care for the natural environment. As the stewards of food producing resources we hold the following principles as the necessary foundation for achieving food security.

Food - a Basic Human Right

Food is a basic human right. Everyone must have access to safe, nutritious and culturally appropriate food in sufficient quantity and quality to sustain a healthy life with full human dignity. Each nation should declare that access to food is a constitutional right and guarantee the development of the primary sector to ensure the concrete realization of this fundamental right.

Agrarian Reform for Food Sovereignty

We demand genuine agrarian reform which gives landless and farming people – especially women -- ownership and control of the land they work and returns territories to Indigenous peoples. The right to land must be free of discrimination on the basis of gender, religion, race, social class or ideology; land belongs to those who work it.

Peasant families, especially women, must have access to productive land, credit, technology, markets and extension services. Governments must establish and support decentralized rural credit systems that prioritize the production of food for domestic consumption to ensure food sovereignty. Production capacity rather than land should be used as security to guarantee credit.

To encourage young people to remain in rural communities as productive citizens, the work of producing food and caring for the land has to be sufficiently valued both economically and socially. Governments must make long-term investments of public resources in the development of socially and ecologically appropriate rural infrastructure.

Food Sovereignty: Protecting Natural Resources

Food sovereignty entails the sustainable care and use of natural resources especially land, water and seeds. We, who work the land, must have the right to practice sustainable management of natural resources and to preserve biological diversity. This can only be done from a sound economic basis with security of tenure, healthy soils and reduced use of agro-chemicals.

Long-term sustainability demands a shift away from dependence on chemical inputs, on cash-crop monocultures and intensive, industrialized production models. Balanced and diversified natural systems are required.

Genetic resources are the result of millennia of evolution and belong to all of humanity. They represent the careful work and knowledge of many generations of rural and indigenous peoples. The patenting and commercialization of genetic resources by private companies must be prohibited. The World Trade Organization's Intellectual Property Rights Agreement is unacceptable. Farming communities have the right to freely use and protect the diverse genetic resources, including seeds, which have been developed by them throughout history. This is the basis for food sovereignty.

Food sovereignty: Reorganizing the Food Trade

Food is first and foremost a source of nutrition and only secondarily an item of trade. National agricultural policies must prioritize production for domestic consumption and food self-sufficiency. Food imports must not displace local production nor depress prices. This means that export dumping or subsidized export must cease. Peasant farmers have the right to produce essential food staples for their countries and to control the marketing of their products.

Food prices in domestic and international markets must be regulated and reflect the true costs of producing that food. This would ensure that peasant families have adequate incomes. It is unacceptable that the trade in foodstuffs continues to be based on the economic exploitation of the most vulnerable -- the lowest earning producers -- and the further degradation of the environment.

It is equally unacceptable that trade and production decisions are increasingly dictated by the need for foreign currency to meet high debt loads. These debts place a disproportionate burden on rural peoples. We demand that these debts be forgiven.

Food Sovereignty: Ending the Globalization of Hunger

Food sovereignty is undermined by multilateral institutions and by speculative capital. The growing control of multinational corporations over agricultural policies has been facilitated by the economic policies of multilateral organizations such as WTO, World Bank and the IMF.

We demand the regulation and taxation of speculative capital and a strictly enforced Code of Conduct for transnational corporations.

Social Peace: a Pre-requisite to Food Sovereignty

Everyone has the right to be free from violence. Food must not be used as a weapon. Increasing levels of poverty and marginalization in the countryside, along with the growing oppression of ethnic minorities and indigenous populations aggravate situations of injustice and hopelessness. The ongoing displacement, forced urbanization and repression of peasants cannot be tolerated. We denounce the increasing incidence of racism in the countryside.

Food Sovereignty: Democratic control

Peasants and small farmers must have direct input into formulating agricultural policies at all levels. This includes the current FAO World Food Summit from which we have been excluded. The United Nations and related organizations will have to undergo a process of democratization to enable this to become a reality. Everyone has the right to honest, accurate information and open and democratic decision-making. These rights form the basis of good governance, accountability and equal participation in economic, political and social life, free from all forms of discrimination. Rural women, in particular, must be granted direct and active decision-making on food and rural issues.

Via Campesina

November 11-17, 1996 in Rome, Italy

2. számú melléklet: Interjúfonal

Megvalósul-e az élelmiszer-önrendelkezés Rozsályon?

Autonómia

- Tulajdonlás
 - Kinek a kezében van a föld, a megmunkálásához szükséges gépek, a vetőmag, stb.?
 - Mit birtokol az önkormányzat?
 - Hány gazda van a faluban?
 - Ők mekkora gazdasággal rendelkeznek?
 - Mekkora földdel, mennyi géppel?
 - Milyen helyzetben vannak?
 - Kiket foglalkoztatnak? Hogyan?
- Ellátási lánc
 - Kinek a kezében vannak a láncszemek?
 - Kik a szereplők? Mit birtokolnak?
- Önellátás
 - Mekkora mértékű az önellátás?
 - Mit termelnek, mennyit, kinek?
 - Mennyire szorulnak rá külső forrásokra a termékek esetében?
- Döntéshozatal
 - Kinek a kezében van a döntéshozatal?
 - Ki dönti el, hogy mit, mennyit, hogyan termelnek?
 - Befolyásolja ezt valaki? Befolyásolja ezt valamilyen külső tényező?
- Piac védettsége
 - Hogy, milyen eszközökkel történik a piac védelme?

Megélhetés

- Létszükséglet
 - Képesek-e a létszükséglethez szükséges javak előállítására?
 - Adottak-e ehhez a lehetőségek? Milyen lehetőségek vannak?
 - Cél-e ez?
- Tőkemegtartó képesség
 - Helyben marad-e a pénz?
 - Mennyire több pénz marad meg helyben?
- Win-win
 - Mindenki jól jár? (Fogyasztó-termelő) Hogy ítéli meg a termelő fogyasztó viszonyokat?

Közösség

- Részvétel
 - Mennyire vesznek részt az emberek a döntéshozatalban?
 - Mennyire tudnak/akarnak részt venni benne? Van-e rá lehetőségük?
- Demokrácia
 - Megvannak-e az intézményi keretei?
 - Működnek-e a demokratikus folyamatok, intézmények?
- Kapcsolatok
 - Interakciók száma, intenzitása, heterogenitása közösségen belül?
 - Van-e tere ennek?
 - Mennyire működnek együtt az emberek? Milyen téren működnek együtt? Hogyan működnek együtt?
- Kultúra
 - Helyi értékek, kultúra, hagyományok, tudás megőrződnek-e?
 - Vannak erre kezdeményezések?
 - Van-e tere ennek?
 - Van-e rá igény?
- Szolidaritás
 - Milyen a közösség? Befogadó vagy kirekesztő? Mennyire?
 - Hogy viszonyulnak az emberek egymáshoz? Cigányokhoz, környékbeliekhez, jött-mentekhez, hozzánk?
 - Mennyire jellemző egymás segítése?

Környezet

- Mezőgazdasági módszerek
 - Mennyire gépesített?
 - Mennyire használ vegyszereket?
 - Honnan jön a vetőmag?
 - Milyen módon gazdálkodnak?
- Tájhasználat
 - Tájba illő? Mennyire illik a tájba?
 - Kulturálisan megfelelő növény, állat fajtákat használnak, gazdálkodási módokat követnek?
 - Az adottságokhoz igazodik a gazdálkodás?

Egészség

- Élelmiszerek minősége
 - Természetesség
 - Frissesség
- Tudatosság
 - Mennyire tudatos az, hogy a falu jobb minőségű élelmiszerrel látja el lakóit, mint más forrás?

Tudatosság

- Mennyire értik az emberek az egész rendszer lényegét?

Mennyire életképes a „rozsályi modell”?

Gazdaság

- Önállóság
 - Mennyire szorul rá külső segítségére, erőforrásokra?
 - Gazdaságosság, hatékonyság
 - Milyen mérlege lehet a rozsályi gazdálkodásnak?
 - Mennyi hulladék keletkezik? A kör vagy a lineáris folyamatok inkább a jellemzőbbek?
- Alkalmazkodó képesség
 - Voltak-e olyan helyzetek, amikor veszélybe került valamelyik kezdeményezés sorsa?
 - Hogy reagáltak rá?
 - Mit gondol a jövőről?
 - Milyen terveik vannak? Mitől tartanak?

Társadalom

- Összetartozás vs. belső feszültségek
 - Vannak-e belső feszültségek?
 - Van-e ezek kezelésére lehetőség, tér?
 - Korábban voltak-e feszültségek?
 - Hogyan kezelték ezeket?
- Megtartó képesség
 - Mekkora a lakosságmegtartó képessége a falunak?
 - Hogyan változott ez?
- Tudatosság
 - Mennyire vannak tisztában az emberek a fogyasztói szokásaik hatásaival?

Környezet

- Környezet állapota, jövője
 - Hogy látják a környezet állapotát, annak változását?
 - Hogy látják az ember és környezet viszonyát? Az emberi tevékenység hatásait?